

ॐ

छात्र

प्रबोधन

वर्ष २, अंक ८

सौर फाल्गुन, शके १९१५

इवली शल्ये रुपती खुपती, मात करू दे त्यांच्यावरती
प्रगल्भतेचे पंख लेऊनी, ने ज्योतिर्जगतात

ज्ञान प्रबोधिनीद्वारा कुमारांसाठीचे अभिनव मासिक !

या अंकात दडलंय काय?

- * कथा - चित्रदुर्गची बहादुर महिला २
  - * निबंध - जाहिरातींचे युग ७
  - * अभ्यासातील स्वावलंबन ९
  - * या दर्यापुरला १२
  - * प्रतिभेच्या प्रांतातील प्रवास १४
  - * असे घटते सुंदर अक्षर १७
  - * सावधान ! युद्धाचे पडघम वाजत आहेत! २१
  - * झाडांची रोपे कशी तयार कराल? २५
  - * समर्थे अद्भूत केले ! २८
  - * छंद आकाशदर्शनाचा ३२
  - * १०० दिवसांची शाळा
'आह्वान अन् आवाहन' ३४
- याशिवाय शब्दकोडी, कविता, विनोद,
गंमत जंमत इ.

समर्थे समर्थ करावे ।
युक्तिबुद्धीने भरावे ।
देशोदेशी विखरावे ।
कार्यपरत्वे ॥

मनसोक्त अभ्यास करा ! सुट्टीतील शिबिरांसाठी नावनोंदणी करा !

* आवाहन आर्थिक मदतीचे *

दीपावली विशेषांकासह आतापर्यंत आपण ८ अंक प्रकाशित केले. ते तुम्हा सर्वांना आवडले असतीलच. 'छात्र प्रबोधन' मासिक कोणत्याही प्रकारच्या आर्थिक फायद्यासाठी चालविले जात नसले तरी ते आर्थिकदृष्ट्या स्वयंपूर्ण व्हावे यासाठी मात्र प्रयत्न चालू आहेत. सर्वसामान्यांनाही परवडेल अशी मासिकाची वार्षिक वर्गणी ठेवताना खूपच आर्थिक कसरत करावी लागत आहे. संपादक व लेखक मंडळातील कोणीही त्यांच्या त्यांच्या कामासाठी कोणतेही मानधन न घेता व छपाई सुद्धा 'प्रबोध संपदा' द्वारा कमी खर्चात करून दिली जात असतानाही मासिक स्वयंपूर्ण होण्यासाठी काही आर्थिक निधी उभा करावा लागणार आहे. त्यासाठी सर्व वाचक सभासदांना हे नम्र आवाहन !

एप्रिलमधील वासंतिक विशेषांकातील किमान एक पान आपण प्रायोजित (Sponsor) करावे. रु. २०० अथवा अधिक रक्कम देऊन तुम्ही एका पानाचे प्रायोजक होऊ शकता. १० शब्दांपर्यंत तुमचे नाव, व्यवसाय इ. संबंधीचा मजकूर कळवावा. तो मजकूर त्या पानाच्या खाली एका ओळीत छापला जाईल. वाढदिवसाच्या निमित्ताने अथवा मृतव्यक्तीच्या स्मृतिप्रीत्यर्थही आपण पान प्रायोजित करू शकाल !

या व्यतिरिक्त कोणी जाहिराती देऊ इच्छित असल्यास त्यांनी कृपया प्रबोधनच्या पत्त्यावर संपर्क साधावा. जाहिरातींचे दरपत्रक त्यांना पाठविले जाईल.

किमान एका पानाचे प्रायोजक आपण व्हा ! आपल्या संबंधितांकडून असे प्रायोजक मिळवून द्या ! दोन जणांना मिळून सुद्धा एका पानाचे प्रायोजक होता येईल !

आपले अर्थपूर्ण मासिक

**आर्थिक अडचणींमुळे अडचणीत येऊ नये
यासाठी या आवाहनाला आपण स्वतःहून
प्रतिसाद द्याल ना !**

छात्र

प्रबोधन

हे मासिक 'ज्ञान प्रबोधिनी' या संस्थेच्या मालकीचे असून सौर १ फाल्गुन शके १९१५ (२० फेब्रुवारी, १९९४) या दिवशी प्रभात प्रिंटिंग प्रेस, गुलटेकडी येथे छापून ज्ञान प्रबोधिनी, पुणे येथून प्रसिद्ध केले.

* संपादक, प्रकाशक *
श्री. महेन्द्र सेठिया

* संपादक मंडळ *

महेंद्र सेठिया, B.E., M.Ed.

विवेक पोंक्षे, M.Sc., B.Ed.

अनघा लवळेकर, M.A., B.Ed.

शैलजा देशमुख M.A., M.Ed.

* रेखाचित्रकार *

श्री. दीपक संकपाळ

* संपर्क *

'छात्र प्रबोधन'

ज्ञान प्रबोधिनी,

५१० सदाशिव पेठ,

पुणे ४११ ०३०.

☎ ४३२६९९

* मुद्रक *

प्रबोध संपदा,

पुणे ४११ ००२.

* वार्षिक वर्गणी *

रु. ४०/-

* नोंदणी क्रमांक *

PHM/153/VIII

प्रिय प्रबोधक मित्र-मैत्रिणींनो,

सोलापूर व धुळे येथील प्रबोधकांचे मेळावे मोठ्या उत्साहपूर्ण वातावरणात झाले. दोन्ही ठिकाणी सुमारे १५० विद्यार्थी ५-६ तास वैविध्यपूर्ण कार्यक्रमांमध्ये रंगून गेले होते. धुळ्याला 'प्रबोधन-प्रतिनिधी' म्हणून ३० विद्यार्थ्यांनी कामाला सुरुवात केली आहे. महाराष्ट्रातील इतर जिल्ह्यांमधील विद्यार्थ्यांनीही प्रबोधनचे प्रतिनिधी व्हायला हवे आहे. 'प्रबोधन-प्रतिनिधीने' नेमके काय काम करावे? असा प्रश्न तुमच्या मनात असेलच.

आपल्या शाळेतील/शहरातील छात्र प्रबोधनच्या सभासदांशी संपर्क ठेवणे, मासिकात सुचविलेल्या विविध उपक्रमांचा (उदा. स्वाक्षरी अभियान इ.) पाठपुरावा करणे, शाळेतील विविध उपक्रमांची माहिती आमच्यापर्यंत नियमितपणे (१५ दिवसात एकदा) पोहोचविणे. ज्यांना अंक मिळत नसतील त्याबाबत खात्री करून घेऊन त्यांचे नाव, पत्ते आम्हाला कळविणे, छात्र प्रबोधनमध्ये जाहीर केलेल्या विविध स्पर्धांमध्ये अधिकाधिक सभासदांना भाग घेण्यास प्रोत्साहन देणे, महिन्यातून एकदा तरी सर्व प्रबोधकांना एकत्र करून त्यांचा छोटासा कार्यक्रम (शिक्षकांच्या मदतीने) घडवून आणणे, सभासदांना काही विशेष बक्षिसे, यश मिळाल्यास त्याची माहिती कळविणे, छात्र प्रबोधनचे सभासद वाढविणे इ. गोष्टी प्रबोधन-प्रतिनिधींनी कराव्यात अशी अपेक्षा आहे. वेगवेगळ्या जिल्ह्यांमधून विद्यार्थी तसेच शिक्षक-पालक प्रतिनिधी जसजसे तयार होतील तसतसे तेथील सभासदांसाठी विविध उपक्रमांची योजना आखणे शक्य होईल.

या दृष्टीने 'नेतृत्व प्रशिक्षण शिबिरात' जास्तीत जास्त जणांनी सहभागी व्हावे. त्यातून प्रतिनिधी होण्याची क्षमता व आत्मविश्वास तुमच्यामध्ये वाढेल व पुढील वर्षीच्या योजनाही उरविता येतील.

माघ वद्य नवमी म्हणजेच **दासनवमी** (या वर्षी ६ मार्चला आहे.) हा समर्थ रामदासांचा महानिर्वाण दिन ! समर्थ रामदास हे खूप वेगळ्या प्रकारचे राष्ट्रसंत होऊन गेले. त्यासंदर्भातील एक लेख तुम्ही या अंकात वाचालच पण शक्य झाल्यास दासबोधातील उत्तमपुरुष लक्षण वेचाल. ती पाठ करा. 'एक तरी ओवी आचरावी' या न्यायाने त्यातले काही गुण अंगीकारण्याचा प्रयत्न केला तर आपल्याही जीवनाला अर्थ प्राप्त होईल.

२८ फेब्रुवारीचा **विज्ञानदिन** आपल्या शाळेत आपण साजरा केला असेलच. त्यानिमित्ताने भरणाच्या विज्ञान प्रदर्शनात काही विशेष प्रकल्प, प्रयोग, प्रतिकृती तुमच्या पाहण्यात आल्या तर जरूर त्यासंबंधी सविस्तर माहिती लिहून आमच्याकडे पाठवा.

१०० दिवसांच्या शाळेसाठी केलेल्या आवाहनाला तुमच्यापैकी अनेकजण प्रतिसाद देतील असा विश्वास वाटतो. येते महिनाभर जोरदार अभ्यास करायचा म्हणजे एप्रिल-मे मधली सुट्टी आनंदात घालविता येईल.

अनेक अपेक्षा अन् शुभेच्छांसह

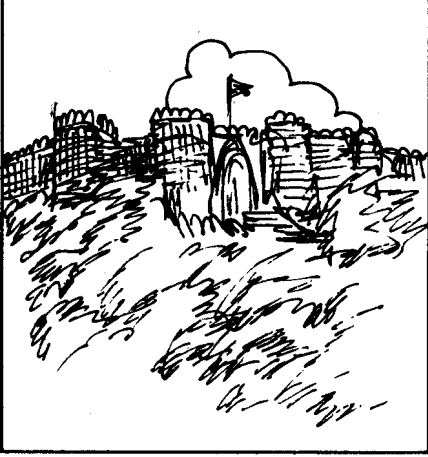
सस्नेह तुमचा

(महेन्द्र सेठिया)

चित्रदुर्गची बहादुर महिला - ओनके ओबव्वा

- शांता बुद्धिसागर, सोलापूर

इतिहासामध्ये पुरुषांच्या बरोबरीनं शौर्य गाजविणाऱ्या शूर स्त्रियांची उदाहरणं कमी नाहीत. खरं म्हणजे त्या सर्वांना युद्धात लढण्याचं तांत्रिक शिक्षण मिळालं होतं असं नाही. त्यांनी प्रत्यक्ष सहभाग घ्यावा अशीही अपेक्षा नसे. पुरुष मंडळींना अडथळा न आणता घरची जबाबदारी पत्करून बाहेरच्या कामाकरता त्यांना प्रोत्साहन द्यावं एवढीच मर्यादित अपेक्षा त्यांच्याकडून ठेवली जाई परंतु एकंदर वातावरणाचा परिणाम म्हणून काही तरी असतोच की ! म्हणूनच काही वेळेला अगदी सर्वसामान्य गृहिणीही मोठी कामगिरी करून

जाते. अशा स्त्रियांमध्ये चित्रदुर्ग किल्ल्याच्या राखणदाराची पत्नी ओबव्वा हिचा आवर्जून समावेश करायला हवा.

ऐतिहासिक काळी किल्ल्यांना अनन्यसाधारण महत्त्व होतं. संपूर्ण राज्याचं सामर्थ्य बळकट किल्ल्याच्या भरवशावर टिकून राही. म्हणूनच अठराव्या शतकातील कर्नाटकाच्या चित्रदुर्ग या किल्ल्यावर मदकारी राजानं आपलं सर्व लक्ष केंद्रित केलं होतं. सात डोंगरांना कवेत घेणारा चित्र-विचित्र चढ-उतारांचा, शिळांचा हा किल्ला म्हणून त्याला चित्रदुर्ग असं नाव पडलं. केवळ कर्नाटकातच नव्हे तर साऱ्या भारतातच हा किल्ला प्रसिद्ध आहे. खरं म्हणजे दहाव्या शतकापासून इथे एक किल्ला होताच परंतु इ.स. १७७७ ते १७७८ या काळात मदकारी नायकाने फ्रेंच तंत्रज्ञानाच्या मदतीने हा किल्ला छान बांधून घेतला. मोक्याच्या जागी बुरुज, माच्या तयार केल्या. वेशीची दारे, दिंडी दरवाजे, गुप्त मार्ग, भुयारे, चोरवाटा, धान्यसामग्री रचून ठेवण्याची दगडी कोठारे, चावड्या, राजवाडे, स्वच्छ पाण्याचे हौद, मोठे तळे,

अनेक मंदिरे, फुलांच्या बागा, वेगवेगळ्या कामाकरता कचेऱ्या, सैन्याची ठाणी, टांकसाळ, सारं काही या किल्ल्यावर तयार करून एक भव्य नगरीच निर्माण केली. दहा वर्षे किल्ल्याभोवती वेढा घातला तरी कमी पडणार नाही इतकी अन्न-धान्य-सामग्रीची व पाण्याची व्यवस्था राजानं करवून घेतली. या किल्ल्याला १९ वेशींची द्वारे, ३२ दिंडी दरवाजे, ७ महाद्वारे आणि ४ गुप्तद्वारे होती. या गुप्तद्वारांपैकी ईशान्य दिशेच्या एका गुप्तद्वाराच्या रखवालीचं काम ज्या रखवालदाराकडं होतं त्याचं नाव होतं तिरुमला. मोठा शूर व धाडसी होता तो. त्याची आपल्या राजावर अत्यंत निष्ठा होती. त्याची बायको सौ. ओबव्वा त्याला साजेशी अशीच होती. लहानपणापासूनच धीट आणि हुशार. भुयाराच्या मार्गावर तिच्या नवऱ्याचा खडा पहारा असे. आतल्या वळणाच्या वाटेनं जवळच एका छोट्या घरात तिरुमला व ओबव्वा राहात असत. अशा आडवळणी जागी राहायचं म्हणजे सोबत, संगत कुठून असणार? पण त्याबाबत ओबव्वाची काही तक्रार नसे. आपण मोठं जोखमीचं काम करीत आहोत याची तिलासुद्धा जाणीव होती आणि घरकामातून तसा वेळ तरी कुठे मिळत होता? त्यावेळी गिरण्या बिरण्यांची शक्यता नव्हतीच. जातं, उखळ, मुसळ यांच्या

साहाय्यानंच घरातलं कांडण, दळण करावं लागायचं.

या चित्रदुर्ग किल्ल्यावर अनेकांची नजर होती. म्हैसूरचा राजा हैदर अली यानं तर चित्रदुर्गावर स्वारी करायची ठरवली. यापूर्वी आसपासचा सगळा मुलुख त्यानं जिंकून घेतलाच होता. प्रचंड फौजेनिशी तो किल्ल्यावर चालून गेला खरा; पण त्याला काही तो जिंकता येईना. फिरंग्यांनी तोफांच्या गोळ्यांचा मारा केला परंतु एकतर गोळे खंदकात तरी जाऊन पडत किंवा किल्ल्याच्या दगडी पायाशी तरी पडत. आता काय करावं? हैदरला काही सुचेना. त्यानं तात्पुरती शरणागती पत्करली. आपण माघारी परतत आहोत असं भासवून किल्ल्याच्या गुप्त मार्गाचा ठावठिकाणा शोधून काढायचाच असं त्यानं ठरवलं. कारण तो त्याच्या प्रतिष्ठेचा प्रश्न होता. हैदर अलीचे सरदार वेगवेगळ्या दिशेने गुप्त मार्ग शोधण्याच्या मोहिमेवर निघाले. काही दिवसांनी एका सरदारानं ईशान्य दिशेच्या या गुप्त मार्गाची चोरवाट शोधून काढली.

संध्याकाळ झाली होती. अंधार दाटून आला होता पण तिरुमला काही तातडीच्या कामासाठी गावाच्या सिद्धरामाच्या देवळाकडे गेला होता. जाताना नेहमीप्रमाणे पाहान्यावर लक्ष ठेवायला त्यानं बजावलं होतं आणि त्यानं सांगितलं नसतं तरी

ओबव्वानं घराच्या बाहेर पडून दूरवर नजर पोचेल तोपर्यंत टेहळणी केलीच असती. तो तिचा नेहमीचाच सराव होता पण आज योगायोगाची गोष्ट अशी की ओबव्वा घराबाहेर पडून दूरवर न्याहाळून पाहू लागली तेव्हा त्या दिशेनं काही सैनिक चाचपडत येताना तिनं पाहिलं. ती मनात चरकली. शत्रूला हा गुप्त मार्ग सापडला तर आपली तर सोडाच; पण संपूर्ण किल्ल्याचीच काही धडगत नाही याची तिला खात्री होती. बरं प्रतिकार करायचा म्हटलं तरी आपण एकट्या. संख्येनं शत्रुपक्ष अधिक. शिवाय आपल्याजवळ शस्त्रास्त्रं कुठली असणार? पण काहीतरी करून हल्ला तर परतवून लावलाच पाहिजे.

नवऱ्यानं सांगितलं म्हणून नव्हे, तर तिलाही देशाबद्दल प्रेम होतंच की. इच्छाशक्ती प्रबळ असली ना, म्हणजे मार्गही सापडू शकतो. इथे एकच अनुकूलता ओबव्वाला होती. ती म्हणजे हा गुप्त मार्ग अत्यंत अरुंद होता. वेळ संध्याकाळच्या गडद अंधाराची होती. त्यामुळे शत्रू तिथे जाऊन पोचला तरी एकदम मोठ्ठा हल्ला होण्याची शक्यता नव्हती. जेमतेम एकेकच सैनिक त्या चढ उतारात पडत, झडत, सरपटत कसातरी तोंडाशी येऊन पोहोचणार होता. ओबव्वाच्या ते चटकन लक्षात आलं. ती आडोशाला उभी राहिली आणि एकेक सैनिक दाराच्या तोंडाशी आल्याबरोबर एकमेव हत्यारानं म्हणजे मुसळानं एकेकाच्या मस्तकावर जोरानं प्रहार करायला सुरुवात केली. तिला एवढी कुठली शक्ती आली होती कोण जाणे? साक्षात रणचंडीच तिच्या अंगात संचारली होती म्हणा ना. एक सैनिक मृत झाला की त्याला ओढून ती आत टाकायची. त्यामुळे मागून येणाऱ्या सैनिकाला पुढचा मृत झाला आहे हे लवकर कळायचं देखील नाही परंतु रक्ताचे ओघळ जसजसे बाहेर वाहू लागले आणि त्याचा स्पर्श बाहेरच्या सैनिकांना होऊ लागला तसं इथं काहीतरी वेगळा भयंकर प्रकार आहे हे त्यांच्या लक्षात आलं. त्यांना वाटलं भुताटकीच आहे की

काय कुणास ठाऊक ! बोलून चालून भाडोत्री सैनिक ते. त्यांना एवढा जीवाचा धोका पत्करायचं काय कारण होतं. जीव मुठीत धरून तोबा, तोबा करीत मागल्यामागे ते पळून गेले. थोड्या वेळाने तिरुमला काम संपवून परत आला आणि गुप्त मार्गानं यायला लागल्याबरोबर त्यालाही ते रक्ताचे ओघळ दिसले. काहीतरी अशुभ, भयंकर घडल्याचं त्याला जाणवलं. त्याला वाटलं प्रिय पत्नीच्या जीवाला तर काही धोका पोचला नाही ना? म्हणून “ओबव्वा, अगं ओबव्वा” अशा हाका मारतच तो आत शिरला, पाहतो तो काय!

रणचंडीच्या अवतारात ओबव्वा उभी. चेहरा घामेजलेला. लालबुंद झालेला. कपाळावरचा मळवट, ओघळलेला पदर खोचलेला. शेजारी डोकं फुटलेल्या सैनिकांची ही रास! खरं म्हणजे त्या बेभान

स्थितीत ओबव्वानं आपल्या नवऱ्यावरच मुसळ घातलं नाही हे विशेष! झटकन पुढं होऊन त्यानं ओबव्वाचा हात पकडला. पाठीवरून हात फिरवून तिला शांत केलं. तेव्हा झालेल्या प्रकाराची बातमी ओबव्वानं आपल्या नवऱ्याला सांगितली. दुसऱ्या दिवशी ओबव्वाच्या साहसाची बातमी तिरुमलानं मदकारी नायकाच्या कानी घातली. राजानं अर्थातच लगेच दरबार भरवला. ओबव्वाला जहागीर बहाल करून तिचा गौरव केला. मानाची साडी-चोळी नेसवली. त्या दिवसापासून चित्रदुर्गाच्या त्या गुप्तचर मार्गावरील या खिंडीला ‘वनके खिंडी’ म्हणजे ‘मुसळ खिंड’ असं नाव दिल्याचंही त्यानं जाहीर करून टाकलं.

आज दोन शतकांवर काळ लोटला असूनही कर्नाटकातील कवी ओबव्वाचं गुणगान करीत असतात. **

* साहित्यिकांच्या सहवासात *

लातूर येथील केशवराज विद्यालयाच्या शिक्षिका सौ. रजनी वैद्य व शिक्षक श्री. सेलूरकर १५ मुला-मुलींसह पुण्यातील काही साहित्यिकांच्या भेटी घेण्यासाठी जानेवारीच्या दुसऱ्या आठवड्यात पुण्यात आले होते. ज्येष्ठ विनोदी लेखक श्री. द. मा. मिरासदार व ज्येष्ठ कवयित्री शांता शेळके यांच्याशी अत्यंत मोकळ्या वातावरणात ज्ञान प्रबोधिनीच्या वास्तूतच गप्पा झाल्या. ज्यांचे धडे अन् कविता विद्यार्थी पुस्तकात शिकतात त्या लेखक - कवींना प्रत्यक्ष पाहण्यात अन् त्यांचे अनुभव ऐकण्यात मिळणारा आनंद विद्यार्थ्यांच्या मुखावर ओसंडून वाहत होता. मुलांनीही स्वरचित छान छान कविता त्यांना म्हणून दाखविल्या. गेली चार वर्षे अशा प्रकारे विविध साहित्यिकांशी विद्यार्थ्यांचा संवाद घडवून आणण्याच्या दृष्टीने सौ. वैद्य या प्रयत्नशील आहेत. त्यांचा हा आगळावेगळा शैक्षणिक उपक्रम आपल्यालाही निश्चित प्रेरणा देईल असा विश्वास वाटतो. **

कविता पानोपानी

* ग्रंथ आमुच्या हाती *

– मंगेश पाडगावकर

ग्रंथ आमुचे साथी, ग्रंथ आमुच्या हाती
ग्रंथ उजळती अज्ञानाच्या अंधाराच्या राती
या ग्रंथाच्या तेजामधुनी जन्मा येते क्रांती
ग्रंथ शिकविती माणुसकी अन् ग्रंथ शिकविती शांती
निराश जीवा धीर देवुनी पुढे घेवुनी जाती
ग्रंथ आमुच्या हाती ॥१॥

पुस्तकातल्या सुंदर गोष्टी, सुंदर सुंदर गाणी
पुस्तकातुनी बालकवींची भेटतसे फुलराणी
तारे, झरे, वारे, पाखरे यांचे हे सांगाती
ग्रंथ आमुच्या हाती ॥२॥

वाचन आहे प्रवास सुंदर, नव्या नव्या ज्ञानाचा
इतिहासाचा, साहित्याचा आणिक विज्ञानाचा
नव्या जगाचे, नव्या युगाचे प्रकाश गाणे गाती
ग्रंथ आमुच्या हाती ॥ ३ ॥

* मैफल *

स्तब्ध, निःशब्द शांतता जेव्हा
दडलेल्या भावनांच्या सागरात जाते
संथ विचार उसळून येतात अन्
पाऊल आगळ्याच जगात पडते
बंधांच्या पांघरूणातून बाहेर येता
शब्दांची मैफल रंगलेली असते
मोजकेच क्षण हरवतात स्वतःला
जेव्हा हृदयी कविता जन्मत असते

– ऋता पाध्ये

८ वी, ज्ञान प्रबोधिनी

* ससे *

कान पांढरे-पांढरे
अरण्य हरे – हरे
ससोबाचे मन फुले
डौलाने मान हले
हरळ खाण्यास आनंद वाटे
गोकर्णीच्या शोधात वाट कोठे
ससोबाची फजिती उडाली
घराकडे स्वारी पळाली

– दत्ता नलावडे

गुरुकुल, डोमरी, जि. बीड

– आमोद सामनेरकर, १० वी, धुळे

‘आपण आपली स्तुती करी, तो एक मूर्ख’ असे भाष्य करणारे संत रामदास जर आज पृथ्वीतलावर अवतरले तर ते नक्कीच ‘आपण आपली स्तुती न करी तो शतमूर्ख’ अशी दुरुस्ती पूर्वीच्या कथनात करतील. म्हणजे सद्य मानवी जीवनात जाहिरातींनी केवढे प्रस्थ माजविले आहे! हे आपल्या लक्षात येईल.

आता हेच पाहा ना- “भटा भटा कुठे चाललास?” असा प्रश्न विचारल्यावर ‘मी सत्यनारायणाच्या पूजेला चाललोय’ असे उत्तर देणारा भटजी आता बॉम्बे डाईंगचा टॉवेल व लक्स घेऊन स्नानाला निघालाय. तदनंतर केसांना (!) केओ-कार्पिन लावणार आणि मग सॅच्युरीचा सूट घालून ब्रिटानियाच्या कुरकुरीत बिस्किटांबरोबर रेड लेबलच्या अप्रतिम चहाचा आस्वाद घेणार अशी उत्तरे देऊ लागला आहे.

आजच्या युगात ‘ओरडणाऱ्याची करवंदे खपतात’ पण ‘गप्प बसणाऱ्याची द्राक्षेही खपत नाहीत.’ हे प्रत्ययास येते. यास्तव या विश्वातील प्रत्येक विषयाला व्यापून टाकणारी, वामनाच्या पावलाची शक्ती असलेली एकमेव प्रवृत्ती म्हणजे

जाहिरातबाजी होय. उत्पादनाच्या जाहिरातींसाठी टी.व्ही., रेडिओ, थिएटर, वर्तमानपत्र इत्यादी माध्यमे व फलक, पत्रक इत्यादी साधने प्रभावीरित्या वापरली जातात परंतु याहीपेक्षा प्रभावी माध्यम म्हणजे संतुष्ट ग्राहकाने त्या मालाविषयी दुसऱ्याला सांगणे.

भिंती, बसेस आणि रेल्वेमधील आंतरभाग, एवढेच नाही तर रस्ते आणि देवालयाचा परिसरही या युगाचे गुलाम बनलेले आहेत. जाहिराती कोठे असतात यापेक्षा जाहिराती कोठे नसतात हाच प्रश्न योग्य ठरेल इतकी जाहिरातींची व्याप्ती वाढलेली आहे.

सागरतळाशी गेल्यावर नानाविध जीव पाहून निसर्गाच्या किमयेने मानव मंत्रमुग्ध होतो त्याचप्रकारे जाहिरातींच्या अफाट विश्वात प्रवेश केल्यावर त्याची मती गुंग होऊन जाते. कोणतेही वर्तमानपत्र अर्धेअधिक जाहिरातींच्या झालरीनेच सुशोभित केलेले असते. या जाहिरातींमध्ये वधू-वर पाहिजे, मंगल दर्शन यात्रा, स्वर्गासारखे घर (?) मिळवा यासारख्या नानाविध जाहिरातींचा समावेश असतो.

‘सेल! सेल!! सेल!!! सर्व सिल्की

साड्यांवर ५० टक्के सूट. त्वरा करा. ही सवलत फक्त उद्यापर्यंत.' अशी जाहिरात केलेली पत्रके स्थानिक वर्तमानपत्रांतून येता क्षणीच स्त्रियांचे अक्षरशः लोंढेच्या लोंढे दुकानाकडे धाव घेतात आणि पतीराजांच्या खिशाचा बॉम्बस्फोट होतो.

आपल्या मालाची जाहिरात करताना त्या मालाबरोबर एखादी उपयुक्त वस्तू मोफत देऊ असे आमिष दाखवून माल गिऱ्हाईकाच्या गळी उतरविला जातो. बऱ्याचदा बोर देऊन आवळा काढण्याचाच हा प्रकार वाटतो. जसे 'मुफ्त! मुफ्त!! मुफ्त!!! हरेक ५०० ग्राम कोको केअर के साथ एक कंघी मुफ्त!'

आमचा माल इतर कंपन्यांनी उत्पादित केलेल्या तशाच प्रकारच्या मालापेक्षा सरस कसा आहे हे पटवून देण्यापेक्षा इतरांचा माल निकृष्ट कसा आहे हे पटवून देण्यात जाहिरात कंपन्यांनी यशस्वीतेचे गौरी-शंकरच गाठले आहे.

या सर्वच जाहिराती सत्यतेला धरून असतात असे नाही भडक व रुचिहीन जाहिरातींमुळे संस्कारक्षम वयात वाईट संस्कार होतात. औषधासारख्या गोष्टींची खोटी जाहिरात केल्यामुळे गिऱ्हाईकाची झालेली फसवणूक जीवनातून प्रिय व्यक्तीलाही हिरावून घेते. गरज नसलेल्या अनेक गोष्टींची गरज जाहिरातींमुळे जणू

निर्माणच होते. ५ वर्षांपूर्वी क्वचितच दिसणारी आईस्क्रिमची दुकाने आज अगदी चौका-चौकात दिसत आहेत. आपण जाहिरातींचे किती गुलाम आहोत याचेच हे एक उदाहरण.

मात्र याउलट शासननिर्मित जाहिरातींमुळे समाजात ऐक्य, समानता व विश्वबंधुता वाढीस लागलेली आढळते. 'मिले सूर मेरा तुम्हारा', 'मेरा भारत महान' या प्रकारच्या गाण्याने खरोखरच वातावरणात जादू निर्माण केली होती.

पण उद्या जर ह्या सर्व जाहिराती एकदम संपावर गेल्या तर! तर जाहिरातींचे' युग कुंकू पुसलेल्या विधवेप्रमाणे पोरके होईल. पण संपावर जाण्यासाठी त्यांनाही हे जाहिरातींद्वाराच आपल्यापर्यंत पोहोचवावे लागेल नाही का? ***

हसा! हसा!! हसा!!!

एक माणूस ग्रंथालयात गेला. त्याला कादंबरी हवी होती. त्यानं कादंबरी विभागातलं एक जाडजूड पुस्तक घेतलं; आणि घरी घेऊन वाचायला सुरुवात केली. कुणाच्यातरी नजरचुकीनं वेबस्टरची डिक्शनरी कादंबरी विभागात ठेवली गेली होती तीच घेऊन तो घरी आला. आठ-दहा दिवसांनी त्याच्या एका मित्राने विचारले, "नवी कादंबरी कशी काय आहे?" तो म्हणाला, "मी दीडशे पाने वाचली. अजून कथानक स्पष्ट होत नाही. गूढकथा असावी पण या कादंबरीचं एक बरं आहे. प्रत्येक शब्दाचा अर्थ दिलेला आहे."

अभ्यासातील स्वावलंबन

एव्हाना विविध घटकचाचण्या संपल्या असतील. घटक चाचण्यांच्या निमित्ताने प्रत्येक विषयातील २-३ घटकांचा आपण बारकाईने अभ्यास करतो पण वार्षिक परीक्षेला मात्र संपूर्ण वर्षभराचा अभ्यासक्रम असतो. त्यामुळे घटक चाचणीत उत्तम गुण मिळवणाऱ्यांनाही संपूर्ण अभ्यासक्रमाचा आवाका येण्यासाठी धडपड करावी लागते.

वार्षिक परीक्षेच्या दृष्टीने अभ्यास करताना काही गोष्टी तुम्हाला उपयोगी पडतील.

१. स्वतःच्या छोट्या छोट्या चाचण्या तयार करा - अनेक वेळेला एखाद्या प्रकरणावरील सर्व प्रश्न विचारले तर आपल्याला भराभर उत्तरे देता येतात पण ३-४ प्रकरणातील गणिते किंवा प्रश्न एकत्र करून सोडवायला सांगितले तर गडबड होते. चटकन उत्तर आठवत नाही आणि वार्षिक परीक्षेच्या वेळी याचमुळे अडचण निर्माण होते. कारण वार्षिक परीक्षेमध्ये सर्व प्रकरणांवरील प्रश्न एकत्र असतात. म्हणूनच तुमच्या शिकवून झालेल्या भागांवर विविध प्रकरणांवरील एक एक याप्रमाणे ४-५ प्रश्नांची एक, अशा चाचण्या स्वतःच तयार करा. रोज

किमान एक तरी चाचणी सोडवायला सुरुवात करा. त्यातून तुमचा कोणत्या विषयांचा, कोणत्या प्रकरणांचा अभ्यास राहिला आहे हे लक्षात येईल. त्यानुसार अभ्यास करायला प्रेरणा मिळेल. अभ्यासाची उजळणीही होईल.

२. विविध आकृत्यांच्या भोवती अधिकाधिक माहिती लिहून काढायचा प्रयत्न करा. शास्त्र, भूगोल इ. ठिकाणी तुम्हाला हे वापरून पाहता येईल. असे केल्यामुळे अभ्यासक्रमाची उजळणी होईल. स्वतःला सर्व माहिती वेगळ्या पद्धतीने मांडून बघायची असल्यामुळे डोके वापरून अभ्यास करावा लागेल अन् त्यामुळे मजा येईल.

३. सर्व सूत्रे प्रमेये, नियम, व्याख्या यांचे तक्ते तयार करून घरातील भिंतीवर ते लावून ठेवा. सहज जाता येता त्यावरून नजर टाका. आठवून पाहण्याचा प्रयत्न करा. आठवलेच नाही तर लगेचच तक्त्यात पाहून पाठ करून टाका.

४. १०वी - १२ वी ची परीक्षा आपल्या शाळेत असल्यास तुम्हाला बरीच मोठी सुट्टी मिळेल. ही सुट्टी वाया घालवू नका. आत्तापासूनच त्याचा विचार

करून नियोजन करा. कोणतीही गोष्ट न समजता पाठ करायची नाही हे पक्के लक्षात ठेवा. समजून घेण्यासाठी शिक्षक, मित्र, मैत्रिणी, घरातील मोठ्या व्यक्ती यांना निःसंकोचपणे विचारा. अज्ञान झाकून ठेवण्यापेक्षा ते प्रकट करून दूर करण्यातच खरे शहाणपण आहे हे हळूहळू तुमच्याही लक्षात येईल.

५. शेवटचे महिनाभर दिवसाला सरासरी ४ ।। ते ५ तास अभ्यास व्हायला हवा. त्यापैकी २ तास तरी परीक्षेच्या दृष्टीने अभ्यास केला पाहिजे. टिपणे काढणे, तक्ते तयार करणे इ. साठी हा वेळ वापरा. दिवसातला तासभर तरी अवघड विषयांच्या सरावासाठी द्या. गणित, इंग्रजी यासारख्या तथाकथित अवघड वाटणाऱ्या विषयांचा अभ्यास टाळू नका. १० वी पर्यंत तरी त्यातून तुमची सुटका नाही. म्हणूनच आवडो वा न आवडो या विषयांचा दररोज अर्धा तास तरी अभ्यास होईल असे पाहावे.

६. अभ्यासात लक्ष लागत नसल्यास पुढील काही उपाय करून पाहावेत -

* अभ्यासाला बसण्यापूर्वी ५ मिनिटे दीर्घश्वसन करा. डोक्यातील इतर विचार काढून टाकण्याचा प्रयत्न करा. तुम्ही जो अभ्यास करणार आहात त्याबाबत तुम्हाला जे जे आठवत असेल ते आठवण्याचा

आधी प्रयत्न करा आणि मग प्रत्यक्ष त्या अभ्यासाला प्रारंभ करा.

* अभ्यासाला बसण्यापूर्वी आवश्यक लेखनसाहित्य, पुस्तके, वह्या इ. सर्व जमवून ठेवा. अभ्यास करताना मधूनमधून आपल्याला उठायला लागता कामा नये.

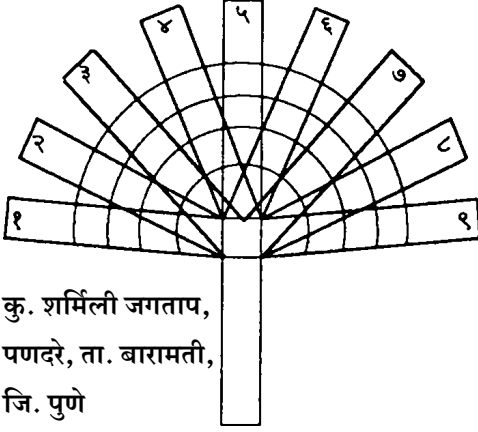
* वातावरण निर्मितीसाठी उदबत्ती, फुले इ. चा वापरही अधूनमधून करायला हरकत नाही. तुम्ही जो अभ्यास करणार आहात त्याबाबत तुम्हाला जे जे आठवत असेल ते आठवण्याचा आधी प्रयत्न करा आणि मग प्रत्यक्ष त्या अभ्यासाला प्रारंभ करा.

* स्वतःच स्वतःचे २४ तासांचे नियोजन करून कसा कसा वेळ जातो ते तपासून पाहा. खेळाला एक ते दीड तास द्यावा. दूरदर्शन पाहणे शक्यतो टाळावे. अगदीच अशक्य झाल्यास अर्धा ते पाऊण तासापेक्षा अधिक वेळ त्या 'वेळखाऊ पेटीसमोर' डोळे ताणून बसू नका. वार्षिक परीक्षेतील गुणांचे उद्दिष्ट ठरवून त्यानुसार अभ्यासाला प्रारंभ करा. अभ्यासातील काही अडचणी असल्यास आमच्याशी पत्रव्यवहार करा.

आत्मविश्वासाने व मजेत अभ्यास केला तर यशही सहज मिळू शकेल. मात्र प्रयत्नांना पर्याय नाही हे लक्षात ठेवा. तुम्हा सर्वांना अभ्यासासाठी शुभेच्छा !

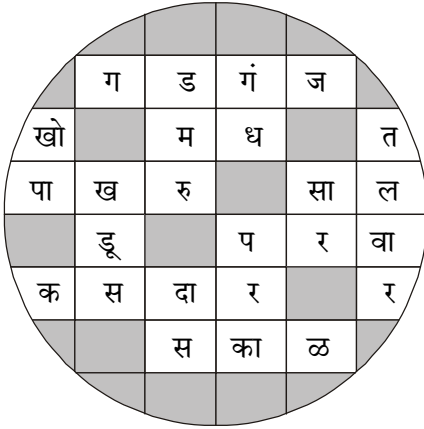
***

सोडवा शब्दकोडी

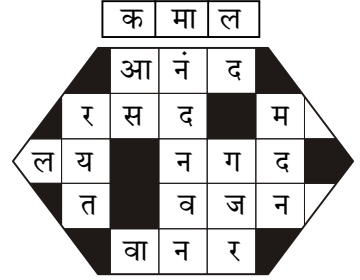

कु. शर्मिली जगताप,
पणदरे, ता. बारामती,
जि. पुणे

- १) 'स्वेदगंगा' या कवितासंग्रहाचे कवी.
- २) एका साहित्यिकाचे आडनाव श्रीपाद कृष्ण -----.
- ३) तुरुंगात असताना देखील ज्याची काव्यप्रतिभा बहरून येई असा साहित्यिक देशभक्त.
- ४) 'सुधारक' चे संपादक.
- ५) बालसाहित्य लिहिणाऱ्या साहित्यिकाचे आडनाव.
- ६) कवि यशवंतांचे आडनाव.
- ७) एका विनोदी साहित्यिकाचे आडनाव.
- ८) कवी मोरोपंतांचे आडनाव.
- ९) मालती बेडेकर यांनी वापरलेले आडनाव.

मागील शब्दकोड्यांची उत्तरे

अ	ना	थ
अ	स	श
प्प	मा	त
ल	ज	पा
पो	से	व
टा	वा	ली

अंक ५ मधील शब्दकोड्याचे उत्तर - २७ धरणांची नावे

१) कोयना	२) पानशेत	३) वरसगाव
४) इटियाडोह	५) माणिकडोह	६) तोतलाडोह
७) धोम	८) नाथसागर	९) खडकवासला
१०) करंजवणे	११) काटेपूरणा	१२) गंगापूर
१३) राधानगरी	१४) वीर	१५) भाटघर
१७) उजनी	१८) आंधळी	१९) हातनूर
२१) पिंपळगाव जोगा	२२) चासकमान	२३) येलदरी
२५) हरणनारी	२६) कणेर	२७) वळवंड.

१६) पवना
२०) भंडारदरा
२४) सूर्या

या दर्यापूरला

चि. परिमल नळकांडे, दर्यापूर,
जि. अमरावती

वऱ्हाड देश प्राचीनकाळापासून प्रसिद्ध आहे तो युगकर्ता भगवान श्रीकृष्णाची सासुरवाडी म्हणून. भगवान श्रीकृष्ण व रुक्मिणी यांचा विवाह प्रसिद्ध, तसाच मालविका व शृंग नरेश अग्निमित्र यांची प्रेमकथा ही प्रसिद्ध असून महाकवी कालिदास यांनी, “मालविकाग्निमित्रम्” हे नाटक रचले होते.

उत्तरेस मुसलमानांच्या स्वान्यांचा हैदोस चालू असतानाच्या काळात विदर्भावर देवगिरीच्या यादवांनी राज्य केले. या राज्यावर सुलतान अल्लाउद्दीन खिलजीने इ.स. ११२४ मध्ये स्वारी करून एलीचपूर परगणा ताब्यात घेतला. ह्या एलीचपूरला स्वतंत्र सत्ता स्थापन झाली.

बहामनी सम्राटाचा गविलगडचा किल्लेदार इमादउल्युल्क ह्या धर्मातरित मुसलमान सरदाराने माहुर हा सुभा ताब्यात घेऊन इ.स. १४९० ला स्वतंत्र सत्ता स्थापन केली. ह्या सत्तेला वऱ्हाडची “इमादशाही” म्हणतात.

इमादशाहीतील तिसरा सुलतान दर्याइमादशाह (इ. स. १५२९ ते १५६०) याने निर्माण केलेले दर्यापूर हे गाव पाईन घाटातील एलीचपूरला एक परगणा असून तो सर्वपरिचित आहे.

याची दुसरी पार्श्वभूमी म्हणजे इ.स. १७६६ ची लढाई! वऱ्हाडचा मराठा सुभेदार जनोजी भोसले याला बंडखोरी बदल शिक्षा करण्यासाठी थोरले पेशवे माधवरावांनी जनोजीला दर्यापूरच्या लढाईत पूर्ण पराभूत केले व तेथूनच जवळ असलेल्या खोलापूर येथे १४ जानेवारी १७६६ साली तह झाला. ही लढाई माधवरावांच्या मुत्सद्देगिरीची साक्ष देते.

अशा वऱ्हाडीतील आमचे गांव दर्यापूर – गाव तसे तालुक्याचे परंतु येणाऱ्यास आवडेल असेच ! या तालुक्याला फार मोठी अशी ऐतिहासिक पार्श्वभूमी नसली किंवा प्रेक्षणीय स्थळ म्हणून आमच्या गावाला मान्यता नसली तरी जी पार्श्वभूमी गावाला लाभली आहे ती देखील ऐतिहासिक, सामाजिक, सांस्कृतिक क्षेत्र म्हणून दखल घ्यावी अशी निश्चितच आहे. या तालुक्यास जे महत्त्व आहे ते याच्या चहुबाजूंनी पाहायला मिळते.

ज्यांनी जुन्या काळात अंधश्रद्धेच्या विरोधात फार मोठी चळवळ सर्व महाराष्ट्रात पसरविली अशा श्री संतशिरोमणी गाडगे महाराजांचा जन्म झाला ते डोणगांव येथूनच उत्तरेस सात मैलावर असून सध्या ते पर्यटकांचे व यात्री लोकांचे

महत्त्वाचे श्रद्धेचे स्थळ बनले आहे. पश्चिमेकडे ४ मैलांवर सामदा नावाचे छोटे गाव आहे. तेथे रामायणाचे रचयिते महाकवी वाल्मिकी ऋषींचा प्राचीन मठ आहे. येथील मठात वाल्मीकींनी काही काळ वास्तव्य केले होते. दर्यापूरवरून जवळ असलेल्या पूर्णा नदीच्या काठावर महाराष्ट्रातील प्रसिद्ध ऋणमोचन हे तीर्थक्षेत्र आहे. या नदीत पौष महिन्यात येणाऱ्या सर्व रविवारी स्नान केल्यास सर्व पापातून मुक्ती होते अशी भाविकांची श्रद्धा आहे. अशीच ऐतिहासिक पार्श्वभूमी असलेले आनंदेश्वराचे मंदिर ज्या गावात आहे असे, “लासूर” हे गाव दर्यापूर पासून पश्चिमेकडे ७ मैलावर असून पापहारी पूर्णा नदीच्या तीरावर वसले आहे.

या पवित्र पूर्णा नदीच्या तीरावर हेमाडपंथी पद्धतीने बांधलेले सुमारे १००० वर्षापूर्वीचे दगडाचे आनंदेश्वराचे भव्य देवालय आहे. वास्तविक पाहता या भागात जमीन खोदून देखील सुपारी फोडण्यासाठी दगड सापडणे कठीणच आहे. हे दगड या मंदिर बांधकामासाठी कोठून आणले असावेत हे अजूनही एक रहस्यच आहे. दुरूनच ५ ते ६ कि.मी. अंतरावरून पाहिले असता हा किल्ला असावा की काय असा भास होतो आणि जवळ गेल्यावर एवढे मोठे काळे दगड उचलून कसे आणले असावेत याचे नवल वाटते. या दगडावर कोरलेले नक्षीकाम जुन्या काळाची

शिल्पकलेची झलक दाखविते. एक विशेष की एका दगडावरील नक्षी दुसऱ्या कोरीव दगडावर पाहायला मिळत नाही. हे इतके नाजूक व मनमोहक आहे की असे वाटते की विश्वकर्मानेच यात कला ओतली असावी. मंदिराच्या दगडांचे जोड पाहायला गेले असता आजही काही दगडात सुईचा अग्रही जाऊ शकत नाही. मंदिराच्या प्रदक्षिणा घालताना एका एका दगडावरील अलग अलग नक्षी ठिकठिकाणी नखशिखांत कोरलेल्या मूर्ती व निरनिराळी चित्रे मनाला मोहून टाकतात.

या मंदिराच्या पश्चिमेला सुगंधी दगड पाहावयास मिळतात. या दगडाला हात घातला असता हातालाही सुगंध येतो. पाऊस, ऊन यांनी व हात घासूनही दगड झिजला जात नाही व त्याचा वासही जात नाही. या मंदिराचा आकार अष्टपैलू रथासारखा आहे. समोर हत्ती व मागे रथ असे या मंदिराचे स्वरूप आहे. लोकांची अशी श्रद्धा आहे की चिंताग्रस्त माणूस येथे गेला तर मंदिराचा परिसर पाहून आनंदी होतो. येथे शिवरात्रीला मोठी यात्रा भरून महापूजा असते.

लासूर येथील मंदिर अप्रतिम शिल्पकलेचा नमुना असून ते वऱ्हाडचेच नव्हे तर महाराष्ट्राचे भूषण आहे. म्हणूनच हे सर्व पाहण्यासाठी एकदा तरी दर्यापुरला अवश्य या.

***

प्रतिभेच्या प्रांतातील प्रवास – मुक्काम ६ वा संवेदनशीलता : माणसांबद्दलची

– डॉ. अशोक निरफराके

भावनांबद्दलची संवेदनशीलता म्हणजे काय आणि ती कशी वाढवायची हे आपण गेल्यावेळी पाहिलं. शब्दांवर हुकमत आली, तल्लख ज्ञानेंद्रियांनी सूक्ष्म निरीक्षण करता आले आणि भावनांच्या सूक्ष्म छटासुद्धा जाणवू लागल्या की बऱ्यापैकी लेखन जमायला हरकत नाही पण हे सगळे लेखन 'आत्मपर' म्हणजे फक्त स्वतःला दिसलेल्या गोष्टी, भेटलेली माणसे आणि त्यामुळे आपल्या मनात आलेल्या भावना एवढ्याबद्दलचेच लेखन होईल. पुष्कळशा कविता आणि लघुनिबंध हे या प्रकाराचे असतात.

पण कथा-कादंबऱ्यांमध्ये आणि काही कवितांमध्ये स्वतः सोडून इतर कितीतरी माणसांच्या मनात आलेल्या भावना, विचार, इतकेच काय पण त्यांना पडलेली स्वप्ने, यांचे सुद्धा वर्णन असते. काही काही वेळा तर फुले, झाडे, नदी, समुद्र, ग्रह, तारे वगैरे निसर्गातल्या गोष्टींच्या भावनांचेदेखील वर्णन वाचायला मिळते. 'फूल के निःश्वास को भी अनसुनी करता नहीं वह' असे एका हिंदी कवीबद्दल म्हटलेले आहे! कवीला किंवा लेखकाला हे असे दुसऱ्या माणसांच्या मनातले किंवा इतर सजीव निर्जीवांच्याही मनातले त्यांनी

न सांगताच कसे कळते?

हे कळण्याची शक्ती म्हणजेच संवेदनशीलतेचे आणखी एक रूप! ही संवेदनशीलता ज्याच्यामुळे साधते त्याला म्हणतात 'परकाया-प्रवेश' म्हणजेच दुसऱ्याच्या शरीरात (खरे म्हणजे मनात) कल्पनेने शिरकाव करणे. मीच जर त्याच्या जागी आता असतो तर मला काय वाटले असते, असा विचार केला की परकाया-प्रवेश जमू लागतो पण असा विचार करणे सोपे मात्र नसते. कारण आपल्याला नेहमी आपल्याच दृष्टिकोनातून जगाकडे बघण्याची आणि तिथून दिसेल तेवढेच खरे मानण्याची पक्की सवय लागलेली असते. आपल्याला घरी आई रागावली किंवा शाळेत बाई रागावल्या, तर आपल्याला झालेले दुःख आणि आलेला राग एवढाच फक्त आपल्याला जाणवत असतो.

आई किंवा बाई यांच्या मनातल्या भावनांची किंवा विचारांची आपल्याला जाणीवच होऊ शकत नाही. असा अनुभव तुम्ही सर्वांनीच घेतलेला असेल. ही 'आत्मकेंद्री' दृष्टी जरा बाजूला ठेवता आली तर आपल्याला दुसऱ्यांची सुखदुःखे जाणवू लागतात. मग ती सुखदुःखे जणू आपलीच आहेत अशाप्रकारे आपण ती

आपल्या शब्दांत व्यक्त करू शकतो. 'शेतकऱ्यांचे आसूड', 'उपेक्षितांचे अंतरंग', 'कळ्यांचे निश्वास', 'बळी', अशी पुस्तके त्यातूनच निर्माण होतात.

‘चाबूक उडो कोठेही!

वळ पाठीवर अमुच्या।’

अशी ही सहवेदना असते.

पण पुष्कळदा लेखक-कवींच्या अशा संवेदनशीलतेलासुद्धा 'परदुःख शीतल' मानणारी आपपर भावाची मर्यादा पडलेली दिसते. म्हणूनच ज्यांना वाऱ्याच्या आणि ताऱ्यांच्या भावनासुद्धा जाणवत होत्या अशा लेखकांचे लक्षसुद्धा स्त्रिया, दलित, वंचित, पतित, पंगू अशांच्या सुखदुःखांकडे जाऊ शकले नाही. ती सुखदुःखे त्या त्या वर्गातल्या व्यक्तींनाच लिहून दाखवावी लागली. कवयित्री हिरा बनसोडे यांची 'सखी' ही तुम्ही 'छात्र प्रबोधन' मध्येच वाचलेली कविता हेच दाखवीत नाही का?

दुसऱ्या माणसांच्या भावनांबद्दलची ही संवेदनशीलता सच्ची मात्र असायलाच हवी. त्यात नाटकीपणा किंवा ढोंग नसावे. सहानुभूतीचे उसने कढ नसावेत. खोटा ऊरबडवेपणा नसावा. म्हणजे जे लेखन होईल ते चांगलेच होईल.

ही संवेदनशीलता कशी वाढवता येईल

-

१. काही गोष्टींचा स्वतः प्रत्यक्ष अनुभव घेता येईल. उदाहरणार्थ, एक दिवस खराखुरा उपास करायचा, काहीही

खायचे नाही, दिवसभर आपल्या मनात काय विचार येतात याची फक्त मनातल्या मनात नोंद घ्यायची. मग दिवसाच्या शेवटी ध्यानात येईल की आपल्या देशातल्या ज्या गरीब लोकांना वेळच्या वेळी जेवायला मिळत नाही त्यांच्या मनात काय काय येत असेल!

डोळ्यांवर रूमालाची पट्टी बांधून १५ मिनिटे घरात हिंडून पाहा, म्हणजे अंधांना कोणकोणत्या अडचणी येत असतील याची थोडीशी चुणुक कळेल.

२. काही वेळेला आपल्याला आलेल्या अनुभवाचा मनातल्या मनात गुणाकार करून आपल्याला दुसऱ्यांच्या तशाच तीव्र अनुभवाची कल्पना येते. उदाहरणार्थ प्रत्येकालाच कधीना कधी तरी चटका बसलेला असतो किंवा भाजलेले-पोळलेले असते. या अनुभवाला हजाराने गुणले तर तुम्हाला सक्तीने सती जायला लावलेल्या रूपकुंवरच्या वेदना जाणवतात का?

कधीतरी कुणीतरी तुमचा अपमान केला असेल, हिडीसफिडीस केली असेल, बसमधून उतरवून दिले असेल किंवा वर्गातून हाकलून दिले असेल. याच तुमच्या अनुभवाला हजाराने गुणले तर तुम्हाला दलितांच्या अपमानाची किंवा कुष्ठरुणांना मिळत असलेल्या वागणुकीची जाणीव होऊ शकेल का?

३. सगळ्याच गोष्टींचा असा साक्षात

अनुभव घेता येणे व्यावहारिकदृष्ट्या शक्य नाही. अशावेळी प्रत्यक्ष जाऊन बघणे, निरीक्षण करणे आणि त्या जागी आपणच आहोत अशी कल्पना करणे हे शक्य आहे. तुम्ही अनाथाश्रम, रिमांड होम, झोपडपट्टी, गावाबाहेरची भटक्या लोकांची पाले अशा ठिकाणी जाऊन तुमच्या एवढ्याच मुलामुलींचे निरीक्षण करा. त्यांच्या जागी तुम्ही स्वतः असता

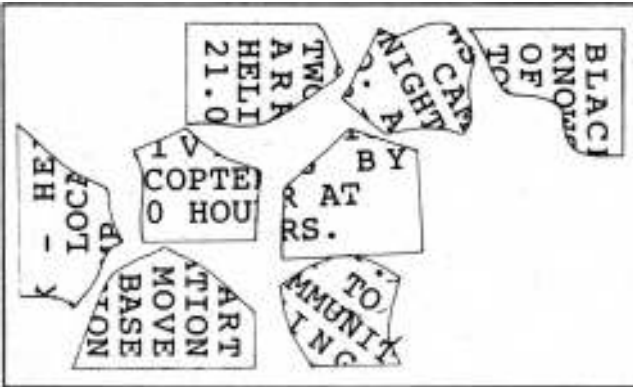
तर तुमच्या मनात काय काय आले असते? वर सुचविल्याप्रमाणे प्रत्यक्ष अनुभव, प्रत्यक्ष अनुभवाचा मनोमन गुणाकार आणि जागेवर जाऊन केलेले निरीक्षण अधिक कल्पनाशक्ती यांच्या साहाय्याने काही प्रयोग करून पाहा आणि त्या त्या वेळी तुमच्या मनात आलेल्या भावना आम्हाला गद्यात किंवा कवितेत लिहून पाठवा.

***

आत्तापर्यंतच्या प्रवासामध्ये पहिल्या व दुसऱ्या मुक्कामापर्यंत अनेकजण पोहोचल्याचे आमच्यापर्यंत आलेल्या प्रतिसादावरून समजले. काहीजण गुप्तसंदेश कविताही पाठवू लागले आहेत. या अंकातील पान क्र. १० ते १६ पानांखालील ओळींमध्ये धुळ्याच्या किरण चौधरीने एक संदेश लपवला आहे तो ओळखा पाहू. त्यापुढचे मुक्काम जरा अवघड वळणावर आहेत. त्यामुळे कदाचित आशय आणि शब्द यांची एकदम सुरेल सांगड जमेलच असे नाही पण त्या सर्वांमध्ये अनुभव अधिक महत्त्वाचा आहे. त्यामुळे केलेले निरीक्षण, घेतलेला उत्कट अनुभव व्यक्त करण्यासाठी सापडतील ते शब्द गद्यात लिहून पाठवले तरी चालतील. ते कदाचित १-२ परिच्छेदापर्यंतही असू शकेल पण ते लिहून पाठवणंही तितकंच महत्त्वाचं आहे. शब्दांबरोबरच आशयही समृद्ध व्हावा म्हणून एक प्रकारचा हा व्यायामही तितकाच महत्त्वाचा आहे. हे तुमच्यातल्या अनेक सुप्तकवींनी विसरू नये. म्हणूनच चौथ्या - पाचव्या - सहाव्या मुक्कामापर्यंतही आपल्यापैकी अनेकांनी पोहोचायला हवं.

- संपादक

* जरा डोके चालवा ! *

संदेश ओळखा

सोबत दिलेल्या चित्रांमध्ये एका महत्त्वाच्या कागदाचे वेडेवाकडे तुकडे तुम्हाला दिसतील. हे तुकडे प्रत्यक्ष कापून न जुळवता केवळ तर्कशक्ती व कल्पनाशक्ती वापरून त्यातील लपलेला संदेश ओळखून दाखवा.

१६

डमडमणाऱ्या डमरू संगे देतो ऐक्याची तो साद। तेवत राहो हृदयी अमुच्या त्या हाकेचे पडसाद।।

असे घटते सुंदर अक्षर - अशोक शंकरराव ताकमोगे

P B R D U J C O Q G S B C D I G J O Q

4
3
2
1

R S U P C O Q S D B G P R J S G B O

BE OF DO NO GO SO IS OR

ON UP US AS OX EGG MUG

BAG TAG RAG NAG BEG DOG

LEG PIG CAP PEN CAN PAN PIN

CUP BAT CAT PAT JET SET RAT

HUT JAM GEM ACE BYE ICE SEE

END RED BED GOD JAR WEB SIX

NIB ASK NOW OWL BOX YES YOU

ZOO LAMP STEP JUMP JEEP

X-RAY GRAY PLAY UGLY VERY

NOSE LACE MACE PACE RACE

BELL KICK FOUR ROSE VAST

GOOD WEST CALL BEND SALE

APPLE ZEBRA EIGHT SHEEP

SOCKS BENCH SHELL DIRTY

GREEN BROWN BLACK QUEEN

PENCIL FLOWER PYJAMA WAFERS

ENGLISH DOCTOR SCHOOL PLEASE

सावधान ! युद्धाचे पडघम वाजत आहेत!

- सौ. अनघा कुकडे-लवळेकर

भारत - एक नव्यानेच स्वतंत्र झालेलं - प्रबळ शक्तीचं राष्ट्र! साहजिकच अशा विपुल जनसंख्येच्या भरघोस देशाला सर्वोच्च स्थान मिळविण्याकरिता धडपडावंसं वाटणारच - आणि त्याचबरोबर भारताला हे स्थान कदापि मिळता कामा नये असं वाटणारे देश ही असणारच! विशेषतः प्रबळ देश शेजारी असणं ही तर सदैव कोणत्याही देशाला चितेचीच बाब वाटणार. म्हणूनच कोणत्याही संकटाकरिता, प्रसंगाकरिता सैन्यदल सुसज्ज, सजग असणं आवश्यक आहे. किंबहुना असं सदैव सज्ज असलेलं दल हीच या राष्ट्राच्या सार्वभौमत्वाची पहिली खूण आहे. स्वातंत्र्यपूर्व काळात 'अहिंसा' हा आंदोलनातील एक परवलीचा शब्द बनला होता. म. गांधींनी प्रारंभीच स्पष्ट केलं होतं की 'शूरांची अहिंसा हीच खरीच अहिंसा! - भ्याडानं स्वीकारलेली अहिंसा म्हणजे निव्वळ पळपुटेपणाच!' म्हणजे अहिंसक व्यक्तीचा दरारा -

दबदबाच असा असला पाहिजे की कुणाला तिच्या अंगावर हात टाकण्याची हिंमतच न व्हावी.' 'कुणीही यावे - टिकली मारून जावे' ही कसली अहिंसा?

दुर्दैवाने स्वातंत्र्योत्तर काळात राज्यकर्ते अहिंसेच्या, चांगुलपणाच्या आणि शांततामय सहजीवनाच्या स्वतःच निर्माण केलेल्या पिंजऱ्यात असे अडकले की आपले शेजारी मर्यादा ओलांडून आपल्यावर प्रहार करत आहेत ह्याकडेही त्यांनी प्रारंभी गप्प राहून दुर्लक्ष केले.

तिबेट! भारत चीन सरहद्दीवरच एक चिमुकलं (Buffer) राष्ट्र! संस्कृती, भाषा आणि परंपरेनं हिन्दुस्थानशी अतुट नातं सांगणारं, हिमालयाच्या उत्तुंग गिरिशिखरांनी भूषविलेलं. मानस सरोवरासारखं पवित्र तीर्थस्थल असणारं!

आणि 'लाल' (Communist) चीनची वक्रदृष्टी तिबेटकडे वळली. ज्या दिवशी 'माओ त्से तुंग' चं कम्युनिस्ट सरकार चीनमध्ये सत्तारूढ झालं त्याच वेळी 'लाल

सेना लवकरच तिबेटची मुक्तता करील' अशी घोषणा करण्यात आली (१ ऑक्टोबर ४९). त्यांच्या दृष्टीने भारतासारख्या 'आक्रमक साम्राज्यवादी राष्ट्राचा' प्रभाव तिबेटवर होता. दुर्दैवाने आपल्या राज्यकर्त्यांनी या घोषणेला फारसं महत्त्वच दिलं नाही. परिणामतः ऑक्टोबर १९५० मध्येच चिनी सेना तिबेटमध्ये घुसली. चिनी राज्यकर्त्यांनी कितीही उद्दाम भाषा वापरली तरी आपले शासक मात्र 'जिव्हाळ्याच्या गोड बोलण्यात' गुंतले होते. एवढेच नव्हे तर युनोमध्ये चीनला प्रवेश मिळावा म्हणून झटत राहिले.

तिबेटवरील चीनची पकड घट्ट होत चालली. शतकानुशतकं स्वातंत्र्याचा उपभोग घेतलेल्या शांतताप्रेमी तिबेटची 'लाल' आक्रमणानं मुस्कटदाबी केली. १९५२ पर्यंतच सर्व तिबेटमध्ये चीनने आपली ठाणी मजबूत केली. विरोध करणारे हजारो 'खंपा' मारले गेले. तिबेटची लोकसंख्याच नष्ट करण्याचे सर्व प्रयत्न सुरू झाले. सुमारे तीस लाख लोकसंख्येच्या तिबेटच्या बंदोबस्तासाठी तीन लाखाहून अधिक सैन्य चीनने तैनात केले. चेंगीझखानालाही लाज वाटावी इतकी दहशत चीनने तिबेटात

निर्माण केली.

पेकिंग नभोवाणीवरून पं. नेहरूंवर शिव्यांचा वर्षाव होत होता. शांतताप्रेमी नेहरूंनी त्यावर एक रामबाण उपाय शोधला. 'पंचशील करार' चीन व भारताने एकमेकांच्या सीमांचा भंग न करण्याचे म्हणजेच अनाक्रमणाचे गोड आश्वासन देणारा हा करार वास्तवात किती फसवा होता हे चीनने लवकरच दाखवून दिले.

या करारान्वये भारताने तिबेटातील आपले विशेषाधिकार सोडून दिलेच पण तिबेटबरोबरच्या व्यापारावरचेही हक्क आपण गमावून बसलो.

हा करार म्हणजे 'आंतरराष्ट्रीय नीतिमत्तेतील एक पुरोगामी पाऊल' अशी स्तुती भलेही कुणी करोत पण मुळात तिबेटवरचा हक्क आपण गमावला आणि भारत-तिबेट सीमेचा प्रश्नही अनिर्णित राहिला.

'पंचशील करार' माओनं मानल्याची हमी मिळाल्यामुळे भारतीय राज्यकर्ते निवांत राहिले, तर तिकडे चीनने १९५२ पासूनच 'अक्साई चीन' मधून पक्के रस्ते बांधायला प्रारंभ केला होता. (आपले राज्यकर्ते सीमा मजबूत करण्याऐवजी स्वतंत्र होताच

नाहीत. १९४९ ते १९५४ एवढ्या सहा वर्षांत म्हणे नव्या राजवटीला नकाशे बनवायला फुरसतच झाली नव्हती!

१९५७ अखेर अक्साई चीन मधून जाणारा रस्ता पूर्ण झाला त्यामुळे लष्करी पुरवठ्यासोबतचा चीनचा आत्मविश्वास दुणावला. जुलै ५८ मध्ये या रस्त्याबद्दल खात्री करून घेण्याकरिता दोन पाहाणीगट भारतात रवाना केले. त्यातल्या एका गटाला चिनी सैनिकांनी अटक केली. दुसऱ्या गटाने मात्र चिनी घुसखोरीबद्दल भरपूर पुरावे आणले होते. वास्तविक हवाई पाहाणीतून परिस्थिती चटकन् स्पष्ट झाली असती. पण आपल्या सरकारला चीनबरोबरचे संबंध जपायचे होते ना!

३१ मार्च १९५९ मध्ये दलाई लामा चिनी सैन्याला गुंगारा देऊन भारतात आश्रयाला आले. भारत सरकारने पेकिंगशी पत्रव्यवहार चालवला पण चिनी सैन्य वरचेवर भारताच्या कुरापती काढू लागले. ५९ च्या प्रारंभी लडाखवर आक्रमण करून आपल्या काही सैनिकांना ठार केले. काही प्रदेश व्यापला. नेफा (नॉर्थ इस्ट फ्रॉंटियर एजन्सी)- म्हणजेच आजचा अरूणाचल प्रदेश) प्रदेशातही त्यांनी अशीच घुसखोरी

करण्याचा जोरदार प्रयत्न केला.

याच वेळी लडाखमधील मोठ्या रस्त्याच्या जोडीला चिन्यांनी अनेक जोडरस्ते बांधले. नेफा भागातही अनेक रस्ते भारतीय सीमेपर्यंत बांधले. अनेक पुरवठा तळ उभारले. युद्धाचे पडघम वाजू लागले होते पण 'अहिंसा' 'पंचशील करार' 'भारत-चीन भाऊ भाऊ' 'परस्परांशी सौहार्द' अशा रोमँटिक आणि स्वतःच निर्मिलेल्या कल्पनांचे बोळे कानात गच्च बसल्यामुळे भारतीय नेत्यांना ते ऐकू येत नव्हते! जेव्हा ऐकू आले तेव्हा त्यांच्या धमक्यांमुळे कान फाटायची वेळ आली!

ती कशी ते पाहू पुढच्या अंकात 'नेफा आघाडी - एक अविस्मरणीय नामुष्की' - लेखामध्ये. ***

* स्पर्धांचे निकाल *

आत्तापर्यंत कथा स्पर्धा, प्रसंगपूर्ती स्पर्धा व चित्रकलास्पर्धा प्रबोधन च्या अंकातून आपण जाहीर केल्या होत्या. त्या सर्वांचे निकाल पुढील अंकात जाहीर होतील. निकाल जाहीर करण्यास होत असलेल्या विलंबाबद्दल क्षमस्व !

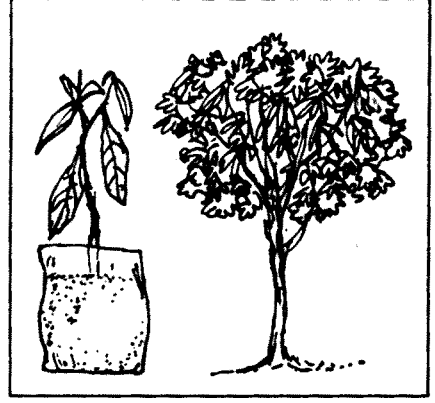
***

झाडांची रोपे कशी तयार कराल?

– प्रा. अंजली तळेगावकर

मनुष्याच्या जन्मापासून मरेपर्यंतचा खरा सोबती म्हणजे झाड. कारण जिवंत राहाण्यासाठी जो प्राणवायू लागतो तो पाण्यापासून वेगळा करून हवेत सोडण्याचा मोठा कारखाना म्हणजे वृक्ष. प्रत्येकाने स्वतःसाठी एक तरी वृक्ष लावला पाहिजे. खेड्यात आणि शहरातसुद्धा जेथे जेथे शक्य आहे तेथे. कारण मनुष्यनिर्मित कारखाने आणि पेट्रोलचा धूर भरलेल्या वातावरणात प्राणवायूचा तुटवडा लवकरच जाणवायला लागेल.

पावसाळा सुरू झाला की वृक्षारोपणाची मोहीम निघते. मग झाडे खरेदी करून लावेपर्यंत १५ ऑगस्ट उजाडतो. तोपर्यंत निम्मा पावसाळा संपलेला असतो. कारण भर पावसात कोण झाडे लावणार? पण खरे म्हणजे पहिला मोसमी पाऊस झाला की लगेच झाडे लावायला हवीत. पावसाळ्यातील दमट हवा आणि निसर्गातून मिळणाऱ्या जलधारा रोपांना पोषक असतात. रोपे चांगली जोम धरतात आणि चार महिने आपल्याला फारसे पाणी घालावे लागत नाही. म्हणजे पावसाळ्यात लावण्याच्या रोपांची तयारी अगोदरच करून

ठेवायला हवी.

खरे म्हणजे बी रूजण्यासाठी पावसाळा हा उत्तम काळ परंतु आपण रोज नेमाने पाणी घालायचे ठरविले तर अजूनही रोपे स्वतः तयार करता येतील. दुधाच्या एक लिटरच्या पिशव्या धुवून घ्यायच्या व त्यात काळी माती अथवा लाल माती भरायची. एक पिशवी मातीला ओंजळभर शेणखत पुरेसे आहे. शेणखत कुजवून तयार केलेले व कोरडे असावे. शहरातील बी बियाणांच्या दुकानात असे शेणखत मिळते. पुण्यातील मंडईजवळ, स्वारागेट इत्यादी ठिकाणी अशी दुकाने आहेत. माती व खत एकत्र करून त्यात थोडी कडुलिंबाची/ करंजाची पाने किंवा नीम केक (खताच्या

दुकानात मिळते) घालावी. प्लॅस्टिकची पिशवी गळ्यापर्यंत भरावी म्हणजे ती ताठ राहाते व पाणी घालणे सोपे होते. नंतर पिशवीच्या खालच्या बाजूला खिळ्याने भोके पाडावी म्हणजे जास्तीचे पाणी बाहेर पडते.

बी लावण्यापूर्वी पाणी घालावे म्हणजे पाणी घातल्यानंतर बी फार खोलवर जाणार नाही. बी झाकण्यापुरती माती वरून घालावी व रोज एक पेलाभर पाणी घालावे.

शेणखत न मिळाल्यास वाळलेली पाने चुरडून घालावी. हेही खत चांगले असते. नाहीतरी जंगलातील झाडांना याचेच खत मिळते.

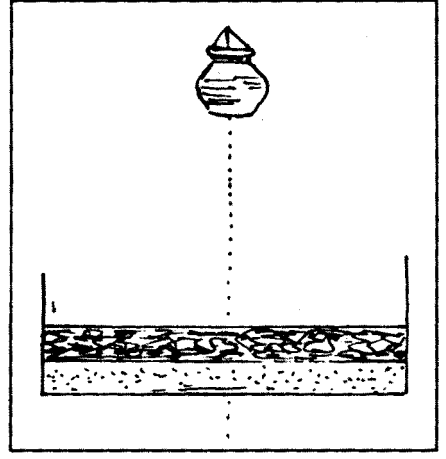
कोणत्या झाडांच्या बिया लावाव्या?

मोठ्या रस्त्याच्या कडेला झाडे लावायची असतील तर गुलमोहोर, बहावा, कडुलिंब, चिंच, शिरीष, करंज अशा झाडांच्या बिया गोळा करून त्या लावाव्या.

शहरातील रस्त्याच्या कडेला लावण्यासाठी सुरू, सिल्व्हर ओक, शंकासूर, निलगिरी अशा प्रकारची झाडे लावता येतील.

घरात लावण्यासाठी शेवगा, जांभूळ आणि अन्य फळझाडे लावणे शक्य आहे.

शेताच्या बांधावर कडुलिंब, करंज, निलगिरी, ग्लिरिसिडिया अशी झाडे

लावल्यास त्यांच्या पानांपासून उत्तम नत्रयुक्त खत मिळते.

हिरडा, बेहडा, रिठा ही अत्यंत उपयुक्त झाडे आहेत. त्यांच्या बिया कठीण कवचाच्या असतात. त्या गरम पाण्यात भिजत घालून आठ दिवस ठेवाव्या लागतात व फुगल्या की लावायच्या.

काही झाडांच्या बिया लवकर रूजत नाहीत. त्या जुन्या झाल्या की रूजतात.

प्लॅस्टिकच्या पिशवीत एकदम बी लावण्यापेक्षा गादी वाफ्यात रोपे करून मग प्लॅस्टिकच्या पिशवीत रोपे लावली तर अधिक चांगले.

गादी वाफा कसा तयार करायचा? गादीवाफा म्हणजे जणुकाही जंगलातील जमीन. जमिनीवर अथवा ट्रे मध्ये खाली गवत पसरायचे. त्यावर पालापाचोळा व

एक इंच मातीचा थर द्यायचा. वर पुन्हा वाळलेला पालापाचोळा घालायचा. पाणी साठून राहाणार नाही यासाठी जास्तीच्या पाण्याचा निचरा होईल अशी व्यवस्था करायची. म्हणजे ट्रे मध्ये गादीवाफा केला असेल तर खालून छिद्र पाडावे लागेल.

हा गादीवाफा सतत ओलसर राहिल अशी व्यवस्था करायची. मग यासाठी छोट्या मडक्यात पाणी भरून ठिबक सिंचन पद्धती वापरता येईल किंवा पाणी भरलेल्या बाटलीतून थेंब थेंब पाणी पडेल अशी व्यवस्था करता येईल. असा वाफा शक्यतो सावलीत करावा म्हणजे कडक उन्हाने बिया वाळणार नाहीत.

एवढी सगळी काळजी घेतल्यानंतर १५ ते २० दिवस वाट पाहावी लागते, कोणत्या बिया कोठे लावल्या आहेत याची नोंद केलेली बरी. म्हणजे कोणते झाड उगवले आहे हे निश्चित कळेल किंवा एका गादी वाफ्यात एकाच प्रकारच्या बिया लावाव्या. रोप साधारण ५-६ इंच (वीतभर) उंच झाल्यावर अलगद उचलून पिशवीत लावावे व रोज पाणी घालावे.

प्रत्येकाने एक तरी झाड लावून स्वतःला लागणाऱ्या प्राणवायूची सोय करावी व निसर्गाचा समतोल राखण्यासाठी हातभार लावावा.

* * *

गंमत-जंमत

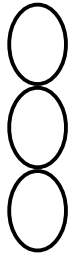
अंड्याची परीक्षा

- श्री. एन. ए. टोमके, निगडी

मित्रहो, बऱ्याच वेळा आपण अंडी घेत असतो. त्यापैकी कधी कधी खराब अंडी निघतात याचा अनुभव आपल्यापैकी बहुतेकांना आलेला आहे.

तर! चांगली अंडी कशी ओळखायची यासाठी मजेशीर गंमत देत आहे.

अशा प्रकारे
अंडी
उभी धरा.

करून तर पहा -

कोणतीही तीन अंडी घ्या आणि अलगद हातानी एकावर एक उभी करा. तेव्हा तुम्हाला आढळून येईल की मधले अंडे काही सेकंद गोल फिरते. हे अंडे चांगले असते आणि खराब अंडे असेल तर गोल फिरणार नाही या प्रमाणे अदलून बदलून अंडी तपासून घ्या आणि इतरांनाही सांगा.

‘समर्थे अब्दूत केले!’

– प्रा. यशवन्त शंकर कुलकर्णी

आठ वर्षांचा एक बालक! आपल्यासारखाच इतर बाळांप्रमाणे हट्ट करतोय! त्याचा बाळहट्ट कोणता? त्याचा हट्ट अति विचित्र. त्याचा हट्ट जगावेगळा. त्याचा हट्ट थोरांना कोड्यात पाडणारा. तो हट्ट असतो, “दादा मला आपल्या घरच्या रामाच्या उपासनेचा मंत्र द्या, प्रभूरामाची उपासना करू द्या” पण हा हट्ट त्या बालकाचे थोरले बंधू कसा पुरा करणार? एवढ्याशा बाळाला उपासना द्यायची? कसं शक्य आहे ते? ते म्हणतात, “नारायणा तू फार लहान आहेस. तुझं हे वय खेळण्याबागडण्याचं. तू रे कसली उपासना करणार?” – झालं! नारायण रुसतो. अन् थेट गाठतो ते मारुतीचं मंदिर – गावकोसावरचं. मारुतीशी धरणं धरतो. अन्

आर्त स्वरात म्हणतो, “मारुतीराया मला रामाचं दर्शन दे. बलभीमा, मला सामर्थ्य दे—रामराया पाहाण्यासाठी.” ही आळवणी करता करताच नारायणाला तिथंच झोप लागून जाते. प्रभू रामचंद्रच त्याला झोपेतून उठवतात. तेच त्याला उपासनेचा मंत्र देतात. नारायणाला आभाळ ठेंगणं होतं.

नारायण ती उपासना ध्रुवाच्या निश्चयाने करू लागतो. ध्यानी, मनी, स्वप्नी राम. एकान्तात राम. एकदा आई त्याला विचारते, “नारायणा तू कुठं आहेस?” नारायण उत्तरतो, “आई, मी इथं रिकाम्या कणगीत आहे.” “अरे वेड्या, तिथं तू काय करतो आहेस?” नारायण सांगतो, “आई, मी चिंता करतो विश्वाची.”

हा विश्ववेडा नारायण बारा वर्षांचा होतो, अन् स्वतःच्या लग्नाच्या ऐन धामधुमीत लग्नमंडपातून पसार होतो. तो ‘सावधान’ अन्

जयासी वाटे सुखाचि असावे ।

तेणे रघुनाथभजनी लागावे ।

स्वजन सकळही त्यागावे ।’

या कठोर निश्चयाने नारायण नाशिकजवळ टाकळी गाठतो. अखंड

ध्यान, अविरत धारणा, निरंतर वाचन, मनन अन् चिंतन हेच जीवन. दुपारी वाल्मिकी रामायणाचे लेखन. बारा वर्षांची खडतर तपश्चर्या, त्याबरोबर दृष्ट लागण्याजोगे सामर्थ्य- संपादन ! मग या नारायणाला अनुभव येतो,

‘पडली कृपादृष्टी । रघुत्तमा रायाची.

इतकंच नव्हे तर

‘माता रामो, मत्पिता रामचंद्रा ।

स्वामी रामो मत्सखा रामचंद्रा ।

सर्वस्वं मे रामचंद्रो ।’

ही दिव्य अनुभूती येते. नारायणाचा रामदास होतो. रामचंद्रांचा आदेश येतो. ‘तीर्थाटण कर.’

सतत बारा वर्षे भटकंती सुरू आहे. सारा भारतवर्ष दोन्ही डोळ्यांनी आलिंगायचा आहे. देवदर्शनानंतर हे देशदर्शन, या देशदर्शनानं रामदास अक्षरशः हादरून जातात. काय भयानक देशस्थिती. डोळे फाडून टाकणारी, कान बधिर करणारी, सारी गात्रं शून्य करून टाकणारी. रामदासांच्या तोंडून उद्गार झंकारतात -

‘‘पदार्थ मात्र तितुका गेला

नुसता देशची राहिला

माणसा खावया अन्न नाही

अंथरुण, पांघरुण तेही नाही

घर कराया सामग्री नाही-’’

अस्मानी संकटापेक्षा संहारक सुलतानी संकटांचा झंझावात रोरावतो आहे.

‘कित्येक गुजिणी भ्रष्ट केल्या ।

किती सुंदरा जाहजी फाकविल्या ।

किती एक देशांतरी त्या विकील्यो ।

किती सुंदरा हाल होवोनि मेल्या ।’

अशी भयानक अवस्था या देशाची. त्यामुळे काळीज करपून कोळसे होतात. अन् रामदासांच्या मनात विचारांचे विराट वादळ उठते. आता हाती नुसती जपमाळ नको, आता नामस्मरण, उपदेश नको, स्वतःसाठी मोक्ष नको. आता रामदास ठरवतात जनशक्ती जागवायची त्यासाठी जनमानसात स्वधर्म-स्वदेश याबद्दल ज्वलंत भक्ती निर्माण करायची. जनक्षोभ पेटवायचा. उपासना करायची ती अशा देवतेची की जी प्रचंड चैतन्य निर्माण करील. जसा देव तसे दैव. जसा देव तसा भक्त म्हणून रामदास निवड करतात ती प्रभू रामचंद्रांची. कोदंडधारी राम. ज्याच्या धनुष्याच्या प्रत्यंचेच्या टणत्कारानं दशदिशा हादरतात तो राम. उफाळत्या सागराला थोपविणारा राम. दशमुखान्तक राम. मसूर या गावी या रणकर्कश रामाचा पहिला उत्सव प्रचंड उत्साहानं साजरा होतो. अन् पाहता पाहता सर्वदूर साजरा होतो. त्याचबरोबर भीमरूपी

महारुद्र हनुमानाचा महोत्सव सुरू होतो. शक्तिशाली हनुमान म्हणजे निःसीम भक्त. वायुपुत्र मारुतीराया म्हणजे अविचल निष्ठेचे प्रतीक. महाबळी अंजनीसुत म्हणजे प्रचंड पराक्रम. या दोन दैवतांच्या उपासनेने अवघा महाराष्ट्र जागा होतो.

महाराष्ट्रात इतकंच नव्हे तर उत्तरेत बद्रिकेदार ते दक्षिणेत रामेश्वर, पूर्वेस अयोध्या ते पश्चिमेस सोरटी सोमनाथपर्यंत मठ स्थापन होतात.

**‘महंते महंत करावे ।
युक्तिबुद्धीने भरावे ।
जाणते करोनि विवरावे ।
नाना देशी ।’**

हा उद्धोष चारी दिशात घुमू लागतो. अन् रामदासाचा आता समर्थ होतो. अन्

तो गर्जू लागतो,

**‘मराठा तितुका मेळवावा ।
महाराष्ट्रधर्म वाढवावा ।’**

संत-महंतांनी संघटना वाढू लागते. अन् तीही गर्वांने म्हणू लागते,

**‘देशद्रोही तितुके कुत्ते । मारुनी
घालावे परते ।**

**देवदास पावती फत्ते । यदर्थी संशय
नाही ॥’**

अशी ही ‘समर्थ भक्तांची संघटना’ देशोद्धाराच्या कठोर निश्चयाने उभी राहाते, विस्तारू लागते.

अन् समर्थ या जनशक्तीची गाठ राजशक्तीशी घालतात. शिवरायांची भेट घेतात. त्यांना सांगतात,

**‘या भूमंडळाचे ठायी । धर्मरक्षी ऐसा नाही ।
महाराष्ट्र धर्म राहिला काही । तुम्हाकरिता ॥’**

क्षात्रतेज ब्रह्मतेजात मिसळते, समर्थांच्या कमंडलूतल्या पाण्याची धार शिवरायांच्या तलवारीला चढते. समर्थ इतके शिवमय होऊन जातात की ते प्रतापगडाच्या मायभवानीला मागणं मागतात -

**‘एकची मागणे आता द्यावे ते मजकारणे ।
तुझा तू वाढवी राजा शीघ्र आम्हाचि देखता ।
दुष्ट संहारिले मागे ऐसे उदंड ऐकतो ।
परंतु रोकडे काही मूळ सामर्थ्य दाखवी ।**

या कळवळून केलेल्या विनवणीची

खरोखर पूर्तता होते. मायभवानी तिचा राजा शीघ्र वाढविते. समर्थांच्या 'देखत' वाढविते. रोकडे सामर्थ्य दाखवते. महाराष्ट्राची मसणवट झालेली असते ती आता महन्मंगल मायभूमी होते. आपला राजा आपल्या सिंहासनावर विराजमान झालेला ती पाहते. शिवरायही कृतकृत्यतेने उद्गारतात.

“जे जे मनी धरले ते ते स्वामींनी
आशीर्वाद प्रतापे मनोरथ पूर्ण केले.”

बालपणी हट्ट धरणारा नारायण विलक्षण
भावभक्तीने रामदास तो होतोच पण

सामर्थ्याची, संघटनेची साथसोबत घेत घेत
समर्थ राष्ट्रसंत होतो. स्वतःच्या वैयक्तिक
मोक्षावर त्यानं केव्हाच पाणी सोडलेलं
असतं. अन्

‘शिवरायाचे आठवावे रूप ।

शिवरायाचा आठवावा प्रताप ।

शिवरायाचा आठवावा साक्षेप ।

भूमंडळी’

असं सांगत सांगत हा राष्ट्रसंत अनंतात
विलीन होतो! तो दिवस असतो माघ वद्य
नवमीचा ।

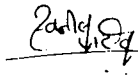
***

* स्वाक्षरी अभियान *

स्वाक्षरी अभियानाला ठिकठिकाणाहून चांगला प्रतिसाद मिळाला. पणदरे येथील शाळेच्या विद्यार्थ्यांनी देवनागरीतून स्वाक्षरी करण्याचा संकल्प केल्याची बातमी दैनिक सकाळच्या 'शालाजगत' मध्ये तुम्ही वाचलीही असेल. ज्ञान प्रबोधिनी प्रशाला पुणे येथे ८ वी च्या विद्यार्थ्यांनी चौकाचौकात यासंबंधीचे आवाहनाचे फलक लावले व स्वाक्षरी स्पर्धा आयोजित केली. ज्ञान प्रबोधिनी निगडी येथेही स्वाक्षरी स्पर्धा भरवण्यात आली. तेथील पहिल्या दोन क्रमांकाच्या स्वाक्षऱ्या खाली देत आहोत. याशिवायही काहींनी व्यक्तिगत प्रयत्नांमधून अनेकांना देवनागरीतून स्वाक्षरी करण्यास उद्युक्त केले. बारामतीचा निलेश महाजन हा त्यापैकीच एक.

निश्चल गोन्हे

स्वप्नील पाटील

विवेक वेलहाणकर

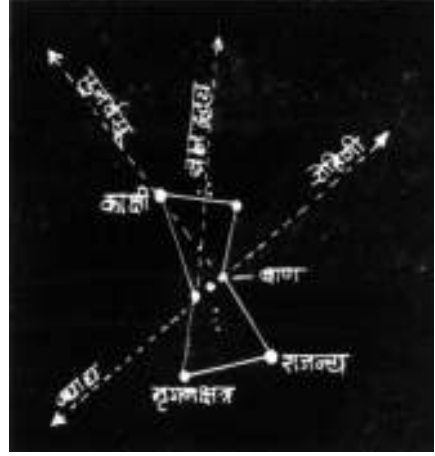
सचिन चोरडिया

अजूनही आग्रहपूर्वक हे स्वाक्षरी अभियान चालू ठेवायचे आहे.

- डॉ. प्रकाश तुपे

काळोख्या रात्री आकाशाकडे नजर टाकल्यास असंख्य तारे दिसतात. आपला सूर्य व त्याभोवती प्रदक्षिणा घालणारे ग्रह सोडल्यास, इतरांची आपल्याला फारशी ओळख नसते. आपल्या पूर्वजांनी सूर्य-चंद्र आकाशात ज्या मार्गाने जात असल्याचे निरीक्षण केले व त्या मार्गावरील ताऱ्यांना नक्षत्रे हे नाव दिले. ताऱ्यांच्या समूहाला प्राणी, पक्षी व देव देवता यांची नावे दिली. गेल्या वीस पंचवीस वर्षांत अनेक यानांनी आकाशात भरारी मारून ग्रहांची व आपल्या सर्वांत जवळच्या ताऱ्याची म्हणजेच सूर्याची सखोल माहिती गोळा केली. मात्र यानांना इतर ताऱ्यांकडे पाठविणे आजच्या तंत्रज्ञानाला अशक्य झाल्याने, ताऱ्यांच्या प्रकाशाचा अभ्यास करून ताऱ्यांविषयी माहिती गोळा केली गेली. या लेखात आपण त्याविषयी थोडीशी माहिती घेऊ या.

या महिन्यात पश्चिमेकडे झुकत असलेल्या मृग नक्षत्राची ओळख करून घेता घेता आपण या ताऱ्यांविषयीच्या तुमच्या मनातील प्रश्नांची उत्तरे मिळवू या. मृग नक्षत्र चार ठळक ताऱ्यांच्या चौकोनी आकाराचे असून त्याच्या चौकोनी आकारात तीन ताऱ्यांची सरळ रेषेतील मांडणी सहज लक्षात येते. चौकोनाच्या चार ताऱ्यांना मृगाचे खूर मानतात व तीन ताऱ्यांना मृगाच्या पोटातील बाण

समजतात. पुढील पायांच्या मध्यभागी व थोड्याशा उत्तरेला बारीक तारकांचा छोटा त्रिकोण आहे. त्याला “मृगाचे शीर्ष” म्हणतात. मृगाच्या पोटातील बाणाकडून सरळ पूर्वेकडे गेल्यास, एक ठळक तारा दिसतो. त्याला व्याधाचा तारा म्हणतात. हा अतिशय तेजस्वी तारा आहे. मृगाचा पुढचा डावा खूर व मागचा उजवा खूर समजले जाणारे तारे अतिशय ठळक असून त्यांना ‘काक्षी’ (बेटेलगीज) व ‘राजन्व्य’ (रीगेल) या नावाने ओळखले जाते. या ताऱ्यांची थोडीशी माहिती करून घेऊ या. या दोन्ही ताऱ्यांकडे दुर्बिणीतून पाहिले तरी ते बिंदुसारखे दिसतात. ग्रहांप्रमाणे त्यांच्या तबकड्या दिसत नाहीत. याचा अर्थ असा की हे तारे अतिशय दूर अंतरावर आहेत. सूर्यमालेतील शेवटचा ग्रह प्लुटो सूर्यापासून

सुमारे ३६० कोटी मैलावर आहे. त्यानंतर फार मोठी प्रचंड पोकळी असून सूर्याचा प्रकाश सेकंदाला ३ लाख कि.मी. वेगाने जात असताना त्याला सूर्यमालेनंतरचा पहिला तारा भेटेल जवळ जवळ ४ वर्षांनंतर. या आपल्या शेजारच्या ताऱ्याचे नाव आहे 'अल्फा मॅटॉरस' किंवा 'नरतुरंग (अल्फा)'. या नंतर अशाच फार मोठ्या पोकळीनंतरचा जवळचा तारा आहे 'बर्नार्डचा तारा'. मृगाचे तारे तर यापेक्षा दूर आहेत. **राजन्य आहे ९०० प्रकाशवर्ष अंतरावर तर काक्षी आहे ५२० प्रकाशवर्ष अंतरावर!** शास्त्रज्ञांनी ही अंतरे कशी शोधली असतील? सामान्यपणे ताऱ्यांचे अंतर शोधण्यासाठी दोन पद्धतींचा वापर केला जातो. पहिल्या पद्धतीत 'पॅरॅलॅक्स' या संकल्पनेचा उपयोग केला जातो. ताऱ्याचे निरीक्षण एका ठिकाणाला केले जाते व त्याचे स्थान नक्की केले जाते. पृथ्वी जेव्हा सूर्य प्रदक्षिणेत दुसऱ्या टोकाला पोहोचते म्हणजेच सहा महिन्यांनंतर त्या ताऱ्याचे पुन्हा निरीक्षण करून स्थान ठरविले जाते. त्या ताऱ्याच्या सहा महिन्यात झालेल्या स्थानकातील फरकाचा अतिशय छोटासा कोन मोजला जातो व या कोनाचा उपयोग करून त्रिकोणमितीने ताऱ्याचे अंतर निश्चित केले जाते. दुसऱ्या पद्धतीत ताऱ्याकडून येणाऱ्या प्रकाशाच्या वर्णपंक्ती मध्यापासून अंतर ठरविले जाते. या प्रकारात 'सीफीड' प्रकारच्या ताऱ्यांचं अंतर प्रमाणभूत मानले जाते. सीफीड ताऱ्याविषयी जास्त माहिती मिळवून आपण ही पद्धत

समजावून घेऊ शकता.

काशी व राजन्य ताऱ्यांचे नीट निरीक्षण केल्यास, हे तारे रंगीत असल्याचे जाणवते. काक्षी तारा तांबडसर दिसतो तर राजन्य तारा निळसर शुभ्र झाक असलेला दिसतो. आकाशात असे निरनिराळ्या रंगाचे खूप तारे आहेत. ताऱ्यांचे रंग वेगवेगळे का असतात? तारे अतिशय तप्त स्थितीत असतात. तारे म्हणजे मोठमोठ्या अणुभट्ट्याच! अण्विक प्रक्रियेत निर्माण होणारी ऊर्जा ताऱ्यांना वेगवेगळा रंग देते. आपण लोखंडी वस्तू विस्तवावर तापविलेली पाहिली असेलच. प्रथम ही वस्तू तांबडी होते व नंतर ती रंग बदलत लाल, पांढरट, निळसर दिसते. याचा अर्थ असा की पदार्थांच्या तापमानावर त्याचा रंग अवलंबून असतो. शास्त्रज्ञांनी आधुनिक तंत्राने, ताऱ्यापासून निघालेल्या प्रकाशाच्या वर्णपंक्तीचे पृथःकरण करून त्यांचे तापमान ठरविले आहे. या कामात भारतीय शास्त्रज्ञ **प्रा. मेघनाद शहा** यांचे योगदान मोठे आहे. आपण जरूर त्यांनी केलेले कार्य समजावून घ्या.

ताऱ्यांच्या प्रकाशाचा अभ्यास करून 'हर्ट्स्प्रिंग' व 'रसेल' या शास्त्रज्ञांनी त्यांची तेजस्विता व तपमान यांचा संबंध दाखवून दिला. या प्रकारच्या कामामुळे ताऱ्यांचे तापमान, आकारमान, अंतर व तेजस्विता यांचा पूर्णपणे अंदाज बांधता आला. ताऱ्यांसंबंधी अधिक माहिती पुढील अंकात पाहूयात.

***

‘१०० दिवसांची शाळा – आव्हान आणि आवाहन’

डॉ. विवेक कुलकर्णी

शीर्षक वाचल्यावर प्रबोधनचे छात्र कदाचित चकित होतील. शंभरच दिवस शाळा म्हणजे दोनशे पासष्ट दिवसांची सुट्टी. मग मजाच मजा असेही वाटेल पण सूत्र, प्रबोधक मित्र नक्कीच ओळखतील की या मागे तसेच काही विशेष कारण असणार. होय. शाळेचे दिवस शंभर कारण तीनशे पासष्ट दिवस शिकण्याची ‘चैन’ न परवडणाऱ्या मुलामुलींसाठी ही शाळा आहे.

अशी खूप मुले आहेत. ज्यांच्या खाणे-पिणे, पुस्तके, कपडे अशा सर्व गरजा त्यांचे आईवडील भागवू शकत नाहीत. या तुमच्याच वयाच्या मुलामुलींना स्वतः कष्ट करून पोट भरावे लागते. काही वेळा कुटुंबाला हातभारही लावावा लागतो. दुर्गम आदिवासी भागात, ग्रामीण भागातील दारिद्र्यरेषेखालील कुटुंबात आणि शहरातसुद्धा झोपडपट्ट्यात आणि अक्षरशः रस्त्यावर अशी अनेक मुले राहातात. काही भटक्या जमातींमध्ये आणि ऊसतोडणी कामगारांमध्ये तर मुलांना दरवर्षी आपल्या राहण्याच्या जागा बदलाव्या लागतात. यातील बहुतेक मुलांची शिक्षणाची अत्यंत आबाळ होते. आईवडील निरक्षर असतात. त्यामुळे घरून

पाठिंबा, प्रोत्साहन तर सोडाच पण काहीवेळा शिकायला विरोधसुद्धा असतो. मुलींना शिकणे तर फारच अवघड. कारण आईवडील रोजगाराला किंवा शेताला गेले की लहान भावंडांना सांभाळणार कोण? घरातील कामे; बकऱ्या, शेळ्या, गाईगुरे सांभाळणे आणि लहान वयातच बाल कामगार म्हणून कामे करणे यातच या मुलांचे बालपण करपून जाते. अशा सगळ्या मुलांनीही शिक्षणाच्या साहाय्याने या हालअपेष्टातून बाहेर पडावे म्हणून आहे ‘१०० दिवसांची शाळा.’

गावांमध्ये शेतीच्या कामातून १०० दिवस रिकामे मिळतात, तर ऊसतोडणी कामगार १०० दिवस साखर कारखान्यांभोवती राहायला जातात.

शहरांमध्ये दिवसभर काम करून रात्रीचे दोनच तास म्हणजे वर्षातून १०० दिवसांइतकाच वेळ मुलांना शिकायला मिळतो. 'या १०० दिवसांत मुलांना वर्षभराचा अभ्यासक्रम शिकविणे, आरोग्याच्या सवयी लावणे, अभ्यासाच्या सवयी लावणे, चांगले संस्कार करणे, हे सर्व करता येते.' असे सिद्ध करणारा एक प्रयोग कोकणातील 'पडसरे' नावाच्या एका दुर्गम आदिवासी खेड्यात आणि पुण्याजवळच 'मांजरी बुद्रुक' येथे आपल्या 'प्रचीती' संघटनेच्या युवा महाविद्यालयीन विद्यार्थ्यांनी गेली चार वर्षे चालविला आहे. श्री. प्रभाकर लिमये यांनी पडसऱ्यात प्रथम ही कल्पना १० वर्षांपूर्वी मांडली आणि यशस्वीपणे राबविली. गेल्या चार वर्षांत अनेक संघटना, व्यक्तींनी या अभिनव प्रयोगात आपापला वाटा विविध पद्धतीने उचलला आहे. सध्या या दोन शाळांची परिस्थिती काय आहे?

मांजरीमध्ये ५० मुलांसाठी १ डिसेंबर ९३ पासून साखरशाळेचे दुसरे वर्ष चालू आहे. मुले मनापासून शाळेत येतात, शिकतात. एप्रिलमध्ये ही मुले, बीड, नगर जिल्ह्यातील त्यांच्या दुष्काळी भागात परत जाणार. पावसाळ्यात आई-बाबांबरोबर शेतांवर कामे करणार, कदाचित गावातील शाळेत जाणार पण परत नोव्हेंबरमध्ये पोट

भरण्यासाठी, जगण्यासाठी मांजरीमध्ये येणे भाग आहेच. या स्थलांतराच्या अडचणीवर १०० दिवसांची साखरशाळा हा यशस्वी उपाय वाटतो आहे.

पडसऱ्यामध्ये आता आदिवासी पालकांमध्येसुद्धा शैक्षणिक जागृती आली आहे. काही पालक मुलांना वर्षभर पाठवायला तयार झाले म्हणून. यावर्षी आपण अनुदान, मदत काही नसताना वर्षभराची आश्रमशाळा सुरू केली. अशा शाळेत मुलांच्या राहण्याची, जेवणाची व्यवस्थाही करावी लागते. सध्या श्री. अंगद चाटे आणि त्यांच्या पत्नी या शाळेची सर्व व्यवस्था बघतात. मुलांना शिकविण्याशिवाय त्यांच्या आंगोळी, स्वच्छता, आरोग्य, व्यायाम, जेवणे, झोपणे, संस्कार ही सर्व जबाबदारी पेलतात. प्रचीतीचे कार्यकर्ते अधूनमधून जाऊन थोडी मदत करतात, प्रोत्साहन देतात. ६५

मुलामुलींची प्राथमिक शिक्षणातील प्रगती उल्लेखनीय आहे पण शैक्षणिक व्यवस्था असतानाही अन्य अडचणी मोठी आम्हांने उभी करतात. पैशाचे सोंग आणता येत नाही असे म्हणतात. ही वस्तुस्थिती पडसऱ्यात विदारकपणे जाणवते आहे. अंगद चाटे गुरुजी निष्ठेने आणि मुलांविषयीच्या प्रेमाखातर सर्व अडचणींशी लढा देत आहेत. त्यांची नुकतेच लग्न होऊन आलेली पत्नी त्यांच्या पाठीशी खंबीरपणे उभी आहे पण दोन-तीन गावांमधून वाण्याची बिले थकली आहेत, पगार न घेता सुद्धा शाळेचा जमाखर्च मिळविताना नाकी नऊ येत आहे. शैक्षणिक साहित्य कमी पडते आहे. मुलांना कपडे-पांघरूण पुरविण्यात कमतरता जाणवते आहे. साधाच पण समतोल व पुरेसा आहार देणेही अवघड झाले आहे.

हे आम्हांने पेलायचे तर आहेच. प्रचीतीचे कार्यकर्ते त्यांच्या परीने प्रयत्न करीत आहेत. वस्तुरूप व आर्थिक मदत गोळा होते आहे. सर्व प्रबोधक छात्रांनाही या आगळ्या वेगळ्या शैक्षणिक प्रयोगात सामील होण्याचे, योगदान करण्याचे आवाहन करीत आहोत. 'सारे भारतीय माझे बांधव आहे' असे रोज प्रतिज्ञेत आपण म्हणतो. या शब्दांमध्ये कृतिरूप प्राण भरण्याची आपल्याला संधी आहे. आपल्या या आदिवासी छोट्या भावाबहिणींसाठी

आपण सर्वजण काय करू शकाल? मदतीमागची भावना महत्त्वाची असल्याने आपली खारीची मदत सुद्धा पडसऱ्यातील मुलामुलींचा 'बालपणीचा काळ सुखाचा' करू शकेल.

आपण खालील पद्धतीने मदत करू शकता.

१. रोज एक मूठ धान्य (तांदूळ) पिशवीत टाकणे महिन्याच्या शेवटी पिशवी पुण्यात पाठविण्याची व्यवस्था करणे.

२. रोज काही रक्कम डब्यात टाकून महिन्याच्या शेवटी सर्व रक्कम पाठवून देणे.

३. वरील प्रकारची मदत गटाने, वर्गाने मिळून गोळा करणे व पाठविणे.

४. शैक्षणिक साहित्य (वह्या, पाट्या, पेन, पेन्सिली, रबर, टोकयंत्र, स्वाध्याय माला, गोष्टीची पुस्तके इ.) नवीन आणून पाठविणे.

५. वाढदिवस किंवा अन्य निमित्ताने रोख रक्कम किंवा जास्त प्रमाणात धान्य (शक्यतो तांदूळ) पाठविणे.

तुम्हालाही अजून काही पद्धती सुचतील. शाळेमध्ये रोज करत असलेली प्रतिज्ञा कृतिरूपात उतरविण्यासाठी हा एक उपक्रम आहे.

***

(गुरुकुलासंबंधी श्री. सुदाम भोंडवे यांचा लेख पुढील अंकात येईल.)

नेतृत्व प्रशिक्षण शिबिर !

'Leaders are not only born, they can be made'

नेते निर्माण करता येऊ शकतात. नेतृत्वगुणांचा विकास करता येऊ शकतो. यावर प्रबोधिनीचा दृढविश्वास आहे. त्यादृष्टीने ज्यांना आयुष्यात विविध क्षेत्रांमध्ये काही नेतृत्व करण्याची इच्छा आहे अशांना विद्यार्थीदशेतच नेतृत्वगुण प्रकट करण्याची, वापरण्याची व ते विकसित करण्याची संधी शिबिरातून मिळणार आहे. इ. ८ वी ते पदवीपर्यंतचे विद्यार्थी-विद्यार्थिनी या शिबिरात सहभागी होऊ शकतील.

प्रशिक्षण शिबिर १५ ते २० एप्रिल या कालावधीत ५ दिवस निवासी असेल. या शिबिरानंतर निवड झालेल्या प्रत्येकाने शहरी अथवा ग्रामीण भागात ६ दिवसांचे एक शिबिर घ्यायचे आहे. नेतृत्व शिबिर मुलामुलींसाठी एकाचवेळी, वेगवेगळ्या ठिकाणी व वेगवेगळे असेल.

प्रवेश संख्या मर्यादित - प्रत्येकी ७५. शिबिर शुल्क : रु. १५०/- (नेतृत्व प्रशिक्षण शिबिरातील निवास व भोजन खर्च तसेच जेथे शिबिर घ्यायला जायचे तेथपर्यंतचा प्रवास, निवास व भोजनखर्च यामध्ये गृहीत धरला आहे. मात्र आपल्या गावापासून पुण्यापर्यंतचा व परतीचा प्रवासखर्च प्रत्येकाला करावा लागेल.) **नावनोंदणी अंतिम तारीख - ५ एप्रिल १९९४.**

हे शिबिर सर्वसामान्य व्यक्तिमत्त्व विकसन शिबिर नाही. त्यामुळे नेतृत्वाची आवड असलेल्या व धडपड करू इच्छिणाऱ्या विद्यार्थ्यांनीच यात सहभागी व्हावे. शिबिर शुल्क मनिऑर्डरने अथवा डिमांड ड्राफ्टद्वारा प्रबोधनच्या पत्त्यावर पाठवावे किंवा समक्ष कार्यालयात भरावे. शिबिराची तपशीलवार माहिती, बरोबर आणावयाचे साहित्य इ. संबंधीचे पत्रक १५ मार्चनंतर आपल्या पत्त्यावर पाठविले जाईल. * *

* वासंतिक शिबिरे *

२० एप्रिल ते ५ मे या काळात महाराष्ट्रात काही ठिकाणी ६ दिवसांची व्यक्तिमत्त्व विकसन शिबिरे होतील. खेळ, हस्तकौशल्ये, विज्ञान प्रयोग महत्त्वाच्या ठिकाणांना भेटी, कथा-कथने, चर्चा, स्पर्धा इ. विविधांगी कार्यक्रम या शिबिरांमध्ये होतील. शिबिराची ठिकाणे, शिबिराचे शुल्क व अन्य तपशील पुढील अंकामध्ये कळेल.

इ. १० वी व १२ वी तील सभासदांना

मनःपूर्वक शुभेच्छा !

परीक्षेच्या दिवसांमध्ये तुम्हाला उत्तम आरोग्य लाभावे, प्रसन्न चित्ताने व आत्मविश्वासपूर्वक परीक्षा देता यावी, परीक्षेत यशस्वी होता यावे अन् पुढील आयुष्यात सामूहिक पराक्रमाची उत्तुंग शिखरे गाठण्याचा ध्यास तुम्हाला लागावा यासाठी खूप खूप शुभेच्छा !

***

नव आढाना घेतो !

खळखळ धावत फेसाळत हा सागर उसळत येतो
मर्यादांना उल्लंघुनि नव आढाना घेतो ॥१॥

धवलगिरीच्या उंच उंच शिखरांचा बांध न ज्याला
प्रलयंकर मरुताची आहे साव जवाना तुजला ॥१॥

विक्रम गाथा इतिहासाच्या पानोपानि जयांची
त्या रणवीरा नमन करोनी धाव पुढे ध्यायची ॥२॥

आकर्षण गुरुतम धरतीचे सहज लीलया भेदी
विज्ञानाची गरुड भरारी तिच्यावरी तव कडी ॥३॥

मर्यादांनी मर्यादुन ? छे!! त्यांना उल्लंघुनि
पुढे पुढे चालणे असू दे हेच ध्येय तव मनी ॥४॥

खालील चिकटविलेल्या पत्त्यामधील नावात अथवा पत्त्यामध्ये शुद्धलेखनाचा अथवा अन्य काही चुका राहिल्या असतील, ज्या पत्त्यात टपाल सूचक क्रमांक (पिनकोड नं.) नसतील, जे पत्ते अपूर्ण अथवा चुकीचे असतील अशांनी लवकरात लवकर पत्राद्वारा अचूक व पिनकोड क्रमांकासहितचा पूर्ण पत्ता प्रबोधनच्या पत्त्यावर पाठवावा. पत्रात सभासद क्रमांकही लिहावा. यापूर्वी कळवलेल्या दुरुस्त्या संगणकातील काही बिघाडामुळे प्रत्यक्षात येऊ शकल्या नाहीत त्याबद्दल क्षमस्व !

● संपर्क पत्ता ●

संपादक, 'छात्र प्रबोधन',

ज्ञान प्रबोधिनी,

५१० सदाशिव पेठ,

पुणे 411 030.

☎ : ४३२६९९

कार्यालयाची वेळ : स. १० ते १२,

संध्या. ५ ते ७.

वार्षिक वर्गणी : रुपये ४०/- फक्त.